

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної
освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗДО

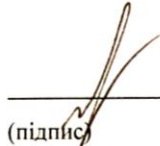
Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
спеціальності: 013 Початкова освіта.
Інклюзивна освіта
Ткаченко Ірина Олександрівна
Керівник к. п. наук,
ст. викл. Лунгу Л. В.
Рецензент: к.п.н, доц.
Сироткіна Ж.Є.

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри кафедра загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти.

протокол № 6 від «3» листопада 2019 р.

Завідувач кафедри


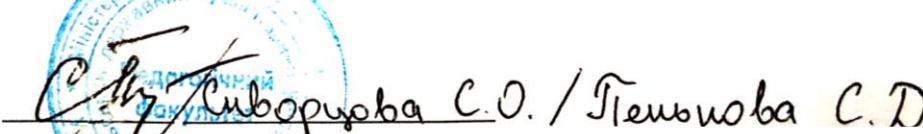

 (підпис) Иванова Д.Г.
 (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
 на відкритому засіданні ЕК

«22» січня 2020 р.

Оцінка 93 відмінно
 (за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК



 (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗДО.....	8
1.1. Структура та функції інклюзивної групи ЗДО.....	8
1.2. Зміст естетичного виховання дошкільників в інклюзивних групах.....	16
1.3. Особливості естетичного виховання дітей з обмеженими потребами.....	28
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗДО.....	38
2.1 Основні завдання та засоби естетичного виховання в інклюзивних групах ЗДО.....	44
2.2 Фактори підвищення ефективності естетичного виховання дітей з особливими потребами.....	48
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ.....	54
3.1 Методи дослідження рівня естетичного виховання в інклюзивних групах ЗДО.....	59
3.2 Діагностичне дослідження формування естетичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку в інклюзивній групі.....	57
3.3 Зміст роботи з формування естетичних уявлень у дітей в інклюзивній групі.....	64
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	70

ВСТУП

Актуальність. У сучасному світі починає формуватися новий підхід до освіти, який значним чином відрізняється від підходу ХХ ст. Освіта не тільки стає рівною для всіх, але й загальнодоступною, такою щоб жоден член суспільства не був ізольованим. Завданням сучасної освіти стає забезпечення всіх людей без винятку якісною освітою. Виходячи з цього положення, особливо актуальною у сучасному світі є потреба задоволення освітніх потреб особливих дітей. Такі діти вимагають особливого соціального захисту, спеціальних методів виховання і навчання. За даними міжнародних організацій, частота народження таких дітей в різних країнах світу, як багатих, так і бідних, становить від 6 до 10% від загальної кількості всіх народжень. З огляду на постійне зростання кількості таких дітей, слід активізувати розробку досліджень, присвячених з'ясуванню причин, закономірностей розвитку цього явища, а також вирішення питань адаптації до суспільного життя, повноцінної соціалізації дітей з особливими потребами.

Однією з особливостей дітей «з порушеннями» є недостатня здатність адекватного емоційного відгуку на явища дійсності. Скоригувати цей недолік у розвитку можливо за допомогою цілеспрямованого та спеціально організованого процесу естетичного виховання. Велике значення естетичне виховання має в цілісному виховному процесі дітей старшого дошкільного віку, адже саме цей вік є сенситивним для естетичного розвитку дитини, активному освоєнню їм зовнішнього світу і спілкування з оточуючими людьми. По суті, в цьому віці закладаються основи емоційно-чуттєвого освоєння дитиною навколишнього світу. Особливості процесу естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку (завдання, зміст, форми, засоби і т.д.) обумовлені їх віковими відмінностями. Естетична свідомість, естетичні почуття знаходяться ще в стадії формування. Таким чином, естетична діяльність в інклюзивній групі більшою мірою орієнтована на процес, а не на

результат та спрямована на певну корекцію недоліків у розвитку та соціалізації дитини.

Метою дослідження є розкриття особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних **завдань**:

- охарактеризувати стан наукової розробки теми та її джерельну базу, виробити методику дослідження;
- дослідити структуру та функції інклюзивної групи ЗДО;
- розглянути зміст естетичного виховання дошкільників в інклюзивних групах;
- вивчити особливості естетичного виховання дітей з обмеженими потребами;
- дослідити засоби та форми естетичного виховання в інклюзивних групах ЗДО;
- висвітлити фактори підвищення ефективності естетичного виховання дітей з особливими потребами.

Об'єктом дослідження інклюзивні групи ЗДО

Предметом дослідження естетичне виховання дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО.

Методи дослідження: теоретичні: пошуково-бібліографічний – для систематизації та класифікації джерельної бази; системний, об'єктний і предметний аналіз – для уточнення контенту педагогічних дефініцій відповідно до предмета дослідження; аналіз стану проблеми інклюзивних груп ЗДО, вивчення науково-методичної літератури, словників, енциклопедій, Інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, досвіду практиків і провідних учених у галузі предмета дослідження; порівняння значень понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивна група» і «естетичне виховання»; індукції, дедукції та систематизації – для формулювання висновків;

емпіричні: моніторинг – для визначення стану досліджуваної проблеми на всіх етапах експериментальної роботи; психолого-педагогічне діагностування – усне та письмове опитування (бесіди й анкетування); психодіагностичні – для встановлення рівнів сформованості естетичної свідомості; обсерваційні (метод незалежних експертних оцінок, метод включеного спостереження за поведінкою і емоційними станами, які відповідають нормам і з правилам роботи в інклюзивному середовищі ЗНЗ) – для діагностування естетичного компонента свідомості компонент, динаміки їхнього розвитку, рівнів сформованості; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки ефективності функціонування естетичного виховання, його форм і методів в інклюзивному середовищі.

Практична значущість магістерської роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані при підготовці до семінарських занять, спецкурсів та практичних занять, в повсякденній практиці роботи ЗДО.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були викладені у 2 публікаціях у наукових виданнях:

Ткаченко І. Педагогічний потенціал інклюзивної освіти в початковій освіті. *Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента*. Вип. 9. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. – С. 149-150

Ткаченко І. Особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук / За матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. – С. 107-109

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (119 позицій) та додатків. Повний обсяг магістерської становить 82 сторінки, з яких 62 – основного тексту.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗДО

1.1 Структура та функції інклюзивної групи ЗДО

До кінця ХХ ст. в багатьох розвинених країнах світу (США, Великобританія, Швеція, Німеччина, Скандинавські країни) провідною стратегією в розвитку освіти дітей з особливими потребами стала інтегрована освіта, при якій включеним в загальноосвітній процес дітям в ЗДО створюються додаткові спеціальні умови, надається допомога і підтримка, що полегшує їм навчання.

«Інтегративна» освіта передбачає створення корекційних класів в масових школах і груп в дитячих садах. Це перший крок від класичної системи спеціальної освіти (яка передбачає повну сегрегацію «особливих» і «нормальних» дітей), в бік освіти, яка визнає відмінності між людьми як цінність і розуміє кожну людину, як повноправного учасника освітнього процесу. Необхідно розуміти, що інтеграція дітей в нормальний клас є необхідною умовою її соціалізації, проте при цьому важливо розуміти, що особлива дитина в класі все ж таки потребує індивідуального підходу. Стало очевидним, що виділення «особливих» класів у школах та груп в дитячому садку часто веде до виключення «особливих» дітей з соціального життя школи і дитячого садка, створює певні бар'єри в спілкуванні та взаємодії дітей. Тому від ідеї інтеграції стали переходити до ідеї інклюзії – спільного навчання і виховання дітей з різними стартовими можливостями. Один з варіантів інтегрованої освіти передбачає створення окремих корекційних груп в дитячих садах. Однак такий підхід – виділення «особливих» груп – часто призводить до відокремлення або навіть виключення «особливих» дітей з соціального життя дитячого саду, що створює серйозні бар'єри в спілкуванні та взаємодії. Тому від ідеї інтеграції стали переходити до ідеї інклюзії - спільного навчання і виховання дітей з різними стартовими

можливостями – дітей, що розвиваються в нормі, і дітей з обмеженими можливостями здоров'я [4, с. 65].

На сучасному етапі становлення інклюзивної освіти необхідно опертися на той досвід західних країн, на досвід спеціалізованих установ, які накопичили досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. У сучасній освітній ситуації ми стикаємося зараз з найрізноманітнішими стартовими умовами інклюзивної освіти.

У програмі інтегрованої освіти, реалізація якої почалася в 90-х роках минулого століття, були створені нові види дошкільних освітніх установ для інтеграції дітей з ЗДО в освітню систему. Однією з форм такої інтеграції є інклюзивні групи. Залежно від освітніх потреб, такий дитячий сад пропонує сім'ям різні умови: індивідуальні форми роботи з дітьми, дитячо-батьківські групи, консультації батьків, групи для батьків, дитячі групи, як короткочасного перебування, так і 10, 12, 14-годинного перебування. Така модель спочатку передбачає врахування індивідуальних потреб дітей та створення умов відповідно до цих потреб. У такому саду шляхом залучених в служби фахівців забезпечений медико-психолого-педагогічного супроводу дітей та їх батьків.

Інклюзивні групи пропонують різні освітні послуги в залежності від освітніх потреб дітей з ОВЗ. Головне, що для таких груп передбачаються фахівці, здатні забезпечити освітні потреби особливих дітей. Інклюзія в таких групах відбувається шляхом участі дітей у спільних заходах саду, взаємних відвідувань груп дітьми один одного, об'єднання дітей на заняттях з додаткової освіти в підгрупах.

Головне, що повинен зрозуміти кожний вчитель, який виховує особливих дітей, полягає в тому що особливі діти, потребують постійного супроводу, створення спеціальних умов.

Одна з вимог інклюзивної освіти полягає в тому, щоб створити умови, в яких кожна дитина, незалежно від рівня інтелекту і фізичного розвитку, могла би соціалізуватися. Інвалідність не повинна ставати причиною

обмеження людини в суспільстві. У зв'язку з особливостями пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями зору, слуху, рухової моторики, постає питання про те, наскільки людина може увійти до суспільства. Наприклад, діти з порушеннями зору мають певні потенційні можливості, які при сприятливих умовах можуть бути реалізовані у спілкуванні. До їх числа можна віднести позитивну емоційну обстановку, доступну і цікаву для дитини діяльність. Незалежно від захворювання, завдання інклюзивної освіти полягає в корекції і відновленні порушених функцій, що найбільш оптимально можливо буде зробити у суспільстві. Необхідно навчити дитину, дати їй знання в різних напрямках, підготувати її до життя в суспільстві. Одним зі способів реалізації даного завдання є включення даної дитини в інклюзивну групу. В системі спеціального (корекційного) навчання з прекрасно відпрацьованою методикою навчання дітей з особливими освітніми потребами слабо розвинена адаптація цих дітей в реальному світі – дитина знаходиться в ізоляції від суспільства. Природно, діти з особливими освітніми потребами адаптуються до життя в загальноосвітніх установах більш ефективно, ніж в спеціалізованих установах: відчутна різниця в придбанні соціального досвіду; у дітей поліпшуються навчальні здібності, розвивається самостійність, активність і толерантність.

Основною проблемою дітей з особливими освітніми потребами є порушення їх зв'язку зі світом, обмежена мобільність, убогість контактів з дорослими і з однолітками, недоступність ряду культурних цінностей і обмеження спілкування з природою, а в ряді випадків і елементарної освіти. Ця проблема стала підсумком сформованої суспільної свідомості і соціальної політики, які санкціонували розвиток громадського транспорту, архітектурного середовища та соціальних служб, недоступних для інвалідів. Дитина, що має інвалідність, може бути й талановитою, як і його однолітки, у яких немає проблем зі здоров'ям, не має можливості виявити і розвинути свої таланти і здібності, принести користь суспільству, в усьому цьому йому заважає відчутна нерівність можливостей.

Успішність інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я в групу з їх однолітками залежить від того, наскільки педагоги цієї організації враховують рівень розвитку кожної дитини з обмеженими можливостями здоров'я та наскільки вони в змозі забезпечити йому реальний вибір корисної та можливої для нього моделі інтеграції (комбінованої, часткової, тимчасової або повної).

Дитячі садки, в яких відкриваються інклюзивні групи, можуть взяти в штат фахівців, які будуть забезпечувати освітні потреби дітей з ОВЗ. Сама інклюзивна група повинна реалізовувати різнорівневі освітні програми і програми з соціалізації дітей.

Для ефективного забезпечення потреб дитини з обмеженими потребами необхідно продумати, що нового принесе своєю появою та чи інша дитина, яких змін це буде вимагати від установи. Прихід такої дитини в дитячий сад або школу обумовлює необхідність створення освітнього проєкту, в якому передбачається залучення особливої дитини і плануються зміни освітнього середовища. Якщо приходить дитина з порушеннями фізичної сфери – планується весь маршрут її пересування в дитячому саду, всі режимні моменти і їх забезпечення (відвідування туалету, сидіння за партою або за столом, прогулянки, рухові заняття); плануються педагогічні дії з організації навчання та взаємодії дитини з іншими дітьми. Якщо приходить дитина з особливостями емоційно-вольової сфери – планується діяльність вихователя, в якій він повинен узгодити свої способи управління групою і дії з включення цієї дитини в групу дітей. Якщо дитина не чує інструкцію, не розуміє, як її треба виконувати, слідує своїм нагальним потребам і не підпорядковується вказівкам вихователя, то можливо тоді проєкт повинен включати розробку і проведення з дитиною попереднього тренінгу, що формує необхідну поведінку. Якщо приходить дитина з порушеннями розумової сфери – необхідно продумати програму з розвитку і корекції, відповідну його можливостям і форми організації різнорівневих програм при проведенні занять у групі.

Індивідуальний підхід, який застосовується в професійній діяльності фахівців – психологів, логопедів, дефектологів, що враховує особливості дітей і підбирає до них особливі індивідуальні засоби і методи розвитку, повинен бути освоєний вихователями. Практика виховання дітей від фронтального підходу, де усереднюються показники щодо вікової норми, повинна бути перебудована з урахуванням індивідуальності дітей, що складають групу. Це вимагає нових компетенцій від вихователя. При сформованій педагогічній практиці фронтального навчання і виховання не можна від педагогів вимагати того, чого вони робити не вміють. Щоб сформувати нові професійні компетенції педагогів, необхідно навчати фахівців на курсах професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації, створити в навчальному закладі міждисциплінарні команди фахівців, в роботі яких сформується нові професійні компетенції.

До моменту приходу в ЗДО дитина зазвичай знайома тільки з однією групою людей – своєю сім'єю. Дитячий сад – інша група, входячи в неї, малюк повинен відчувати, що ці люди взяли його, він входить до їх групи на рівних правах. Саме це відіграє вирішальну роль для становлення його ідентичності. І особливо це стосується дітей з обмеженими можливостями. Той факт, що дитина прийнята в групу з усіма своїми особливостями, часто впливає на все його подальше життя.

До працівників дитячих садів підвищені вимоги пред'являються в частині нагляду за малюками. Для цього необхідна більша кількість персоналу. А якщо дитячий сад відвідують діти з обмеженими можливостями, установі потрібно і особливе оснащення в частині доступності. Приклад організації доступного середовища: дитина в інвалідному кріслі не зможе користуватися сходами, отже, потрібні пандуси і навіть ліфти. Певну ширину повинні мати двері, туалети обов'язково необхідно пристосувати для потреб таких малюків. До того ж, бажано, щоб дитячі садки з інклюзивними групами мали можливість проводити фізіотерапію.

Коли дитина з обмеженими можливостями йде в дитячий заклад, це стає серйозним випробуванням і для його батьків. Спочатку їм доведеться звикнути до того, що їх малюка, який до того свій час проводив з ними, тепер будуть обслуговувати чужі люди. Тому батькам тому важливо починаючи з першого дня налагодити тісніший контакт з педагогами. Потрібно разом обговорювати і будувати плани з адаптації та подальшого розвитку дитини. Це потребує чимало часу. І, звичайно, батькам і педагогами необхідно виявляти взаємне терпіння і увагу.

Перед тим, як дитина буде включена в інклюзивну групу, її потрібно підготувати. Група створюється з метою надання систематичної психолого-медико-педагогічної допомоги дітям інвалідам, формування у них передумов навчальної діяльності, соціальної адаптації, сприяння батькам у організації виховання і навчання дітей. Група створена для проведення корекційно-розвивальної роботи включає фахівців різного профілю, забезпечуючи первинну адаптацію в групі однолітків без індивідуального супроводу дорослого, підготовку дитини з ОВЗ до відвідування інклюзивної групи. З цією метою проводяться індивідуальні та групові заняття вчителя-логопеда, вчителя дефектолога, педагога-психолога. На групових заняттях вводяться музично-ритмічні види діяльності, фольклорні народні ігри. В індивідуальній роботі фахівці крім основних методів роботи використовують методи тілесно-орієнтованої терапії, нестандартні методи образотворчої та ігрової діяльності.

Існує декілька типів дитячих груп, залежно від того, наскільки там здійснюється інклюзія: звичайні групи, де працюють вихователі, та змішані і спеціальну групи, де разом з вихователем працює спеціаліст, який спеціально надає допомогу особливим дітям.

Зміст роботи групи розвитку:

– проведення корекційно-розвивальних групових та індивідуальних занять, спрямованих на розвиток комунікативної, пізнавальної та інших сфер дітей з ЗДО;

- підготовка дитини з ЗДО до включення в інклюзивну групу;
- проведення консультативної роботи з батьками.

Діяльність інклюзивної групи спрямована на надання освітніх послуг дітям з різними стартовими можливостями. Комплектування інклюзивної групи здійснюється за заявою батьків (законних представників) та на підставі висновку спеціальної комісії. При цьому загальна наповнюваність групи скорочується; дві третини складу групи складають вихованці з рівнем психофізичного розвитку відповідно до вікової норми, а третина вихованців – діти з тими чи іншими відхиленням (наприклад, з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелекту) або діти раннього віку, які не мають виражених первинних відхилень у розвитку, але відстають від вікової норми (зокрема діти з порушеннями емоційно-вольової сфери). Контингент дітей з ЗДО може варіюватися, однак головною умовою включення в групу є готовність до відвідування в режимі 12-годинного перебування. При наявності труднощів в самообслуговуванні, самостійному пересуванні, адаптації в дитячому колективі, дитині надається «тьютор», який реалізує супровід не тільки в режимних моментах, але і на заняттях. Сенс такої інтеграції полягає в розширенні спілкування дітей з обмеженими можливостями з їх нормально розвиваються однолітками. Основним змістом інклюзії є створення умов для придбання початкового досвіду спілкування з однолітками».

Зміст роботи інклюзивної групи полягає у здійсненні діяльності, що розвиває (розвиток мови і уявлень про навколишній світ, розвиток пізнавальної сфери, ігрової, дослідницької, проектної, графічної, конструктивної діяльності тощо.); соціалізації в умовах спільного навчання і виховання дітей з ОВЗ і дітей зі звичним розвитку; реалізація корекційної діяльності фахівців (вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, педагог-психолог, масажист); реалізація програм творчого розвитку дітей (керамічна майстерня, хореографія, музично-ритмічні заняття, ігротерапія і ін.).

Найбільш сприятливий для проведення цілеспрямованої роботи з інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я створюються в тих дитячих садках, де діти з обмеженими можливостями навчаються разом з їх однолітками. У цих умовах стає можливим ефективно здійснювати інтеграцію всіх дітей, враховуючи при цьому рівень розвитку і освітні можливості кожної дитини ».

Сутність інклюзивного процесу в групі дитячого саду полягає в:

1. Діагностика індивідуальних особливостей розвитку дітей інклюзивної групи;
2. Міждисциплінарне оцінювання ресурсів і дефіцитів дитини, складання індивідуального освітнього маршруту і Індивідуального освітнього плану;
3. Планування освітнього процесу з урахуванням індивідуальних освітніх потреб дітей групи;
4. Організація спільної життєдіяльності дітей в умовах інклюзивної групи;
5. Оцінка ефективності інклюзивної освітнього процесу.

Методичне забезпечення інклюзивних груп вибирається в рівній мірі з орієнтиром на дітей з ЗДО, "нормальних" дошкільнят і дітей, які випереджають вікові нормативи

Важливим завданням методичного забезпечення стає визначення базової програми. В даний момент в зв'язку зі зміною чинного законодавства на державному і регіональному рівнях йде розробка і впровадження нових методичних рекомендацій. Нові вимоги до якості розвитку дітей, визначених відповідним законам, повністю відповідають ідеології інклюзії. Пріоритет віддається розвитку соціально активної особистості, що передбачає одночасно індивідуалізацію процесу освіти і його соціальну спрямованість [56, с. 16].

У інклюзивну дошкільному закладі створення перспективних, календарно-тематичних планів вихователів і фахівців проводиться з

урахуванням як Освітньої програми, так і індивідуального освітнього плану. Кожен захід планується з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, які складають групу.

Для організації роботи з дітьми з ОВЗ необхідний спектр спеціальних програм: для дітей з порушеннями інтелекту, порушеннями мовного розвитку, комплексів методичних рекомендацій щодо проведення занять з дітьми з різною структурою дефекту.

Таким чином, методичне забезпечення повинно бути варіативним, орієнтованим на психофізіологічні особливості, різний запас уявлень про навколишній світ, знань, умінь і навичок конкретної дитини. Методи, засоби та форми роботи інклюзивної групи спрямовані на розширення спектра компетенцій дитини, забезпечення соціалізації в колективі однолітків.

1.2. Зміст естетичного виховання дошкільників в інклюзивних групах

Художньо-естетичне виховання в інклюзивній групі є не тільки одним з напрямків виховної роботи, але й невід'ємною частиною єдиного корекційно-виховного процесу. При створенні належних педагогічних умов, діти з обмеженими можливостями здоров'я здатні досить ефективно просунути в своєму естетичному розвитку. У них формується інтелектуальна і емоційна чуттєвість щодо об'єктів естетичного сприйняття, здатність помічати і оцінювати прекрасне. З'являється здатність опанувати елементи художньої творчості, освоїти найпростіші навички та вміння створювати прекрасне. Художньо-естетичне виховання значно ускладнюється в силу притаманній даній категорії дітей з обмеженими можливостями здоров'я особливостей: недоліків пізнавальної, мовної, емоційно-вольової та рухової сфер. Внаслідок цього робота з художньо-естетичного виховання в інклюзивній групі має певну специфіку, обумовлену порушеннями психофізичного розвитку вихованців і вимагає спеціальної організації, яка передбачає: раціональне

використання різноманітних форм, методів і засобів естетичного навчання і виховання, що відповідають можливостям учнів; корекційно-спрямований характер всіх навчально-виховних заходів [64, с. 7].

Соціокультурна парадигма виховання визначає, що змістом естетичного виховання в інклюзивній групі є формування у дітей з обмеженими можливостями здорового соціального досвіду, отримання ними адекватного рівня освіти і надання їм індивідуальної допомоги. При формуванні соціального досвіду, отриманні неформальної освіти і індивідуальної допомоги у кожної конкретної дитини з обмеженими можливостями здоров'я в інклюзивному середовищі використовується варіативний зміст в залежності від віку, статі, рівня наявного соціального розвитку та індивідуальних потреб. Крім того, складаючи план виховної роботи для дитини з обмеженими можливостями здоров'я в інклюзивному вихованні, педагог має право вибрати в якості ведучого один з елементів (соціальний досвід, неформальна освіта або надання індивідуальної допомоги), а інші два запропонувати на факультативній основі. Хотілося б відзначити, що в інклюзивну вихованні можливо поєднати формування різних умінь і навичок в предметно-практичній, духовно-практичній, спортивній, ігровій сферах життєдіяльності, навчанні та спілкуванні. Варіативність змісту інклюзивного виховання характеризується можливістю освоєння певних цінностей і навичок в залежності від характеру і ступеня збагачення середовища. У термінології Ю. С. Мануйлова, бідне середовище – збіднює, обмежене середовище – обмежує, звичайне середовище – осереднює, збагачене середовище – збагачує. Для дітей з обмеженими можливостями здоров'я, використовуючи середовий підхід, необхідно створювати умови для більш інтенсивного насичення виховного середовища важливими, необхідними, доступними елементами і засобами життєдіяльності, які сприяють їх повноцінному, різнобічному і гармонійному розвитку в сучасних українських реаліях. Соціокультурна парадигма виховання дозволяє формувати соціальний досвід, здійснювати формальну і

неформальну освіту, надавати індивідуальну допомогу в установах освіти, культури, соціального захисту, тому можлива відмінність у змісті, методах і формах корекційного та інклюзивного виховання, проведеного в установах різного типу.

Зміст роботи інклюзивної групи охоплює [43, с. 45]:

- здійснення розвиваючої діяльності (розвиток мови і уявлень про навколишній світ, розвиток пізнавальної сфери, ігрової, дослідницької, проектної, графічної, конструктивної діяльності тощо);
- соціалізацію в умовах спільного навчання і виховання дітей з особливими потребами та звичайних дітей;
- реалізацію корекційної діяльності фахівців (учитель-логопед, вчитель-дефектолог, педагог-психолог, масажист);
- реалізацію програм творчого розвитку дітей (керамічна майстерня, хореографія, музично-ритмічні заняття, ігротерапія тощо).

Адаптаційні можливості мистецтва по відношенню до дитини з обмеженими можливостями здоров'я пов'язані з тим, що воно є джерелом нових позитивних переживань, сприяє реалізації його креативних потреб, надає йому необмежені можливості самовираження і самореалізації як в процесі творчості, так і в процесі пізнання свого «Я». Створення дитиною продуктів художньої діяльності полегшує процес його комунікацію і встановлення відносин з оточуючими. Переоцінити значення творчості для психологічного здоров'я дітей неможливо. Заняття різними видами художньої творчості, як показує практика, розвиває когнітивні здібності дитини, активізує інтелектуальну діяльність, коригує емоційно-вольову сферу. Дитина вчиться образно мислити, розвиває уяву, тренує увагу і пам'ять, розвиває мову. І все це в цікавій діяльності, без сліз, докорів і образ.

Займаючись художньо-естетичним вихованням дітей, необхідно сформувати у них позитивне ставлення до світу. Завдяки цьому, діти з обмеженими можливостями здоров'я, які живуть і виховуються в інклюзивних групах, відчувають радість і набувають впевненості у власних

силах, що лікує краще будь-яких ліків. Виховати дитину такою, розвинути в ній культуру почуттів, наповнити його життя радістю – найважливіше завдання, що стоїть перед вихователями [34, с. 27].

Важливою умовою реалізації системи художньо-естетичного виховання в інклюзивній групі є правильна організація предметно-розвиваючого середовища. Особливі вимоги ми пред'являємо до облаштування умивальних кімнат, виду шкільного двору, спортивного майданчика. Головна умова естетичного впливу – чистота, простір, світло.

Відповідно до чинного законодавства, значна увага в освітній програмі має бути приділена самостійній діяльності дітей. Для стимуляції дитячої активності вихователі можуть використовувати принципи організації предметно-розвиваючого середовища:

- середовище повинне бути безпечним.
- середовище повинне бути комфортним і затишним.
- середовище організовується в кожній групі на основі знань про вікові закономірності розвитку дітей відповідно до їх інтересів таким чином, щоб у дітей були оптимальні можливості прояву активності, праці з дорослим, з іншими дітьми і самостійно.
- розвиваюче середовище групи повинне бути таким, щоб у кожної дитини відповідно до її інтересів і можливостей була можливість реалізувати свою ініціативу (вибір іграшок, матеріалів, видів діяльності).
- середовище повинне бути інформативним.
- середовище повинне постійно оновлюватися, змінюватися з інтересами і освітніми потребами дітей.

При організації предметно-розвиваючого середовища в дитячому садку необхідна складна, багатопланова і творча діяльність всіх педагогів ЗДО. При плануванні середовища використовується принцип командної роботи. З огляду на особливості дітей групи (вікові та індивідуальні) педагоги, фахівці разом з батьками спільно планують і організують середу. Педагоги наповнюють її предметами, атрибутами, посібниками, що спонукають дітей

до активної діяльності як самостійної, так і спільної з дорослими та іншими дітьми (різні ігри, сенсорні матеріали, книги, листи з завданнями, непридатний матеріал для виробів, олівці, фарби, пластилін, плакати і т.д.). Вітається і активна участь дітей у створенні розвиваючого середовища (використання дитячих робіт в оформленні інтер'єру групи, участь у виготовленні ігор та іграшок) [72, с. 59].

Особливо велике значення естетичне виховання полягає в корекції наявних у дитини з особливими потребами недоліків розвитку емоційно-вольової сфери, естетичного сприйняття тощо. Виходячи з особливостей дітей, робота повинна бути спрямована на вирішення як загальних, так і корекційних завдань з естетичного виховання, до яких відносяться:

1. Оздоровлення психіки: виховання впевненості в своїх силах, витримки, вольових рис характеру. Необхідно допомогти кожній дитині відчувати свій успіх, реалізувати себе в будь-якому виді естетичної діяльності, стати більш гармонійним.

2. Нормалізувати психічні процеси і властивості: пам'ять, увагу, мислення, розвинути саморегуляцію процесів збудження і гальмування.

3. Зміцнення, тренування рухового апарату: розвиток рівноваги, свободи рухів, зняття зайвої м'язової напруги, поліпшення здатності орієнтуватися в просторі, координацію рухів; формування рухових навичок і умінь; розвиток спритності, сили, витривалості.

Завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб шляхом естетичної діяльності виправити моторику і мову, забезпечити повноцінний розвиток дитини. Для цього необхідно здійснювати диференційований підхід до дітей; забезпечувати спадкоємність в засвоєнні матеріалу і формуванні вміння і навичок, активізувати самостійні прояви дітей в музичній діяльності і творчості; забезпечити варіативність в структурі і змісті заняття [3, с. 91].

Корекція порушень, наявних у дітей, повинна здійснюватися шляхом їх участі в різних видах естетичної діяльності, яка ведеться на основі розвитку сенсорних процесів і формування адекватних реакцій на естетичні образи.

Реалізація корекційних завдань в ході естетичного виховання заснована на використанні комплексу форм і видів естетичної діяльності.

Вихователь і фахівці не тільки підбирають розвиваючі матеріали, але і показують дитині, як можна цими матеріалами користуватися, якщо дитина не може маніпулювати з ними. Вихователі продумують різні завдання роботи з матеріалами. Завдання можуть змінюватися в залежності від інтересів і потреб дітей. Завдання повинні враховувати рівень розвитку дитини. Основне завдання організації предметно-розвиваючого середовища – створення умов для прояву дитиною самостійності і активності, тому роль педагога полягає в тому, щоб стимулювати цю активність, але не брати на себе провідну роль.

Інше завдання полягає в тому, щоб у дітей була можливість організувати свої інтереси в спільній діяльності та грі, створюючи тим самим передумови розвитку соціальних здібностей – вміння домовлятися, знаходити компроміс, розподіляти активність, виконувати різні соціальні ролі, надавати взаємодопомогу і підтримку, брати на себе відповідальність і лідерську роль, вміти виконувати доручення.

Л. А. Казакова розглядає зміст інклюзивного виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я з таких позицій:

- використання ціннісної і соціокультурної парадигм виховання або їх поєднання при визначенні змісту інклюзивного виховання;
- різноманітна наповнюваність змісту інклюзивного виховання в рамках ціннісної і соціокультурної парадигми виховання в залежності від вікових, статевих, індивідуально-особистісних і групових потреб і запитів;
- здійснення інклюзивної виховання дітей і підлітків з обмеженими можливостями здоров'я в різних виховних організаціях також визначає варіативність змісту інклюзивного виховання.

Л. А. Казакова вважає, що основним змістом процесу виховання дітей з обмеженими можливостями є передача системи загальнолюдських цінностей [4, с. 65].

Головною метою естетичного виховання є організації естетичної діяльності дітей, як спрямована на естетичне освоєння світу, створення у них естетичних понять, суджень, ідеалів тощо. Крім того, зміст естетичного виховання повинен охоплювати опанування такими видами діяльності, як література, музика, пізнання прекрасного у житті людини. Іншою важливою стороною естетичного виховання є його спрямованість на розвиток особистості дитини, для чого воно перш за все повинне розвивати у учня естетичні потреби, необхідність залучатися до прекрасного.

Одним з найбільш важливих елементів змісту естетичного виховання є формування у дітей художнього сприйняття, яке охоплює широкий спектр явищ: в собі, в інших людях, в речах, в діяльності.

Дитина повинна оволодіти знаннями, які пов'язані з опануванням мистецтва: вміння формулювати свою власну думку, висловлювати та формулювати судження, знаннями про різні види та жанри мистецтва тощо [34, с. 98].

Іншою важливою частиною формування змісту естетичного виховання є формування у дітей естетичного смаку, тобто вміння, тобто вміння сприймати і переживати прекрасне. Створити естетичний смак можливо лише тільки при спостереганні та сприйманні справжніх витворів мистецтва, при сприйманні яких у дитини формуються певні ідеали та шаблони, які вона зможе використовувати для оцінки художніх творів.

Діти також повинні бути залучені до художньої творчості, і в ході такої діяльності в них зможе розвинутися здібності до певної естетичної діяльності, до певних видів естетичної творчості, наприклад, музики або живопису. Вчитель повинен вміти, наприклад читати загальну вірші, співати, малювати, ліпити, при цьому не обов'язково робити це на професійному рівні. У вихованні естетичних сприймань дітей старшого дошкільного віку необхідно широко використовувати заучування віршів, пісень, демонстрацію репродукцій картин [6, с. 40].

Основним естетичним поняттям є категорія прекрасного, в якому закодоване не лише поняття естетичного, але й морального. Знання про красиве формується з дитинства, при чому важливим є не лише залучення дитини до творів мистецтва, але й її навколишній світ. В старшому шкільному віці дитина опановує поняття прекрасного і застосовують його до природи, життя, до інших людей. Надати допомогу хворому, захистити слабкого - прекрасно, образити молодшого - потворно. Вони знають, що прекрасний трудящий людина, а ледар потворний [9, с. 45].

Вищим проявом естетичного освоєння людиною світу є художня діяльність - мистецтво. Воно стверджує прекрасне в житті, а прояви потворного зображує, пристрасно їх заперечуючи. Завдання мистецтва - розкрити справжню красу людини, природи, творіння рук людських. Мистецтво концентрує, загострює і шліфує естетичні почуття людини і формує змістовні і об'єктивні естетичні судження.

Зміст знань про образотворче мистецтво включає знання книжкової ілюстрації, естампи, живописі, скульптуру, аплікацію, декоративно-прикладне народне мистецтво, про пейзажі, натюрморті, про портрет. У дітей формують знання про різні виразні засоби мистецтва (в скульптурі, наприклад, матеріал, поза, жест, рух, обробка поверхні і т. д.). Протягом дошкільного віку формуються також знання про музику: вокальну та інструментальну, розмаїття її тематики, жанри, структуру окремих творів, засоби музичної виразності, різні музичні інструменти. Діти набувають знання про вірші, оповідання, фольклорі [32, с. 35].

Поряд із засвоєнням знань у зміст естетичного виховання включається і придбання дітьми естетичних навичок і умінь, які також пов'язані з формуванням естетичних емоцій, почуттів і відносин. В області музичної діяльності діти опановують навички культури слухання музики, а також нескладні виконавчі навички: спів, музично-рухові, навички гри на дитячих музичних інструментах. У процесі слухання музики діти вчаться розрізняти жанри музичних творів (колискова, танець, марш), їх характер (сумний,

веселий, бадьорий, урочистий, святковий, жартівливий), вчать ся виокремлювати основні засоби виразності (мелодію, метроритм, темп, регістр). В процесі співу діти набувають такі навички, як правильна дикція, дихання, звукоутворення, лад і злагодженість. При виконанні музично-ритмічних рухів вони опановують умінням сприймати музичний образ в єдності засобів його втілення і рухатися відповідно до нього. У грі на музичних інструментах діти в процесі навчання набувають ансамблеві навички. Всі ці навички формують у дітей виразність виконання пісень, танців, хороводів та ігор.

Займаючись художньою діяльністю, діти опановують навичками спостерігати та розуміти навколишній світ. У образотворчої діяльності діти набувають навички та вміння спостерігати за явищами і предметами навколишнього світу, вдивлятися в них, бачити як загальні властивості, притаманні багатьом об'єктам, так і характерні, індивідуальні, що допомагає їм потім при зображенні спостережуваного. Діти також вчать ся розглядати твори образотворчого мистецтва і аналізувати їх зміст і виражальні засоби (композиція, колорит і ін.), розрізняти жанри. Дітей вчать розуміти, що хотів розповісти художник своєю картиною або скульптурою, який передати настрій, а також висловлювати своє ставлення. У дитячому садку передбачено формування у дітей навичок і вмінь зображати за допомогою різних матеріалів окремі предмети, сюжети, складати декоративні композиції [5, с. 34].

При зображенні різних предметів діти опановують навички і вміння чітко передавати основну форму, величину, будову предмета, його колір, прагнучи створити образ більш виразним. Зі старшого дошкільного віку діти вже здатні до зображення з натури, хоча це завдання залишається головним для оволодіння в школі. При зображенні сюжету діти вчать ся передавати події життя, картини природи, епізоди з художніх творів. Для цього їх знайомлять із прийомами композиції, формують вміння розташовувати предмети в просторі або на площині паперу, тканини, встановлювати

правильні просторові відносини в ряд, на лінії, на смузі. Дітей знайомлять зі способами передачі лінійної перспективи - ближче, далі, далеко. Ними освоюються перші елементи композиції, передача дії і рухів предметів в просторі.

Уміння прикрашати предмет освоюється поступово, починаючи з раннього дитинства. Діти вчаться передавати ритмічний порядок елементів в орнаменті, розташовувати візерунки на різній формі: смузі, квадраті, колі, трикутнику, на об'ємних формах. Вони опановують умінням будувати візерунок симетрично або асиметрично в залежності від предметної основи, яка прикрашається. Діти повинні навчитися виконувати візерунки відповідно до стилю того чи іншого національного декоративного мистецтва як за колірною гамою, так і по його елементах.

У зміст образотворчої діяльності входить і конструювання. У цьому виді діяльності діти набувають вміння і навички створювати предмети або об'єкти як з готових частин, так і з різних матеріалів (готові набори дерев'яних або металевих конструкторів, природний, так званий «викидний» матеріал, напівфабрикати). Дошкільнята освоюють навички та вміння, потрібні для створення горизонтальних і вертикальних будівель, для надання їм стійкості (вміння робити перекриття і скріплювати міцно частини, вміння враховувати властивості матеріалу) [1, с. 16].

Велика робота проводиться в дитячому садку з навчання дітей і технічним навичкам: малювати фарбами, вугіллям, фломастерами, олівцем, крейдою і т. д. ; поєднувати різні матеріали; використовувати різні способи вирізування ножицями. Дітей також вчать працювати з глиною і пластиліном, з природним матеріалом.

У зміст естетичного виховання входить розвиток у дітей способів самостійних, пошукових і творчих дій. Дитяча самостійна художня діяльність є свідомство відбувся художнього розвитку дитини, тому що вона виникає з його ініціативи, відповідає його інтересам, стає потребою.

Наявність цієї діяльності свідчить про позитивний вплив правильно організованого навчання в дитячому саду і гарну атмосферу в сім'ї.

1.3. Особливості естетичного виховання дітей з обмеженими потребами

В основі процесу формування естетичної культури дітей з особливими потребами в інклюзивній групі знаходяться певні концептуальні положення, система науково-обґрунтованих уявлень про процес формування основ естетичної культури у особливих дітей [6, с. 36].

Перш ніж визначати особливості естетичного виховання дітей з особливими потребами, необхідно визначити особливості естетичного виховання у порівнянні з іншими видами виховання. Естетичне виховання є тривалим процесом, у ході якого проходить встановлення і формування естетичного сприйняття, естетичних ідеалів, цінностей, смаку, воно пов'язано з освоєнням поняття прекрасного і потворного і здійснюється різноманітними шляхами та методами і у різних формах. На наш погляд, зміст естетичного виховання у дітей з особливими потребами необхідно змінювати відповідно до патології дитини: порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату та розумового розвитку [4, с. 87].

Попри це необхідно додати, що при будь-якій формі порушення розвитку дитини відбувається формування естетичного сприйняття, накопичення певних етичних уявлень та образів, так чи інакше формуються естетичні вищі почуття, розвивається естетичний смак, оцінка та судження, створюються різні види естетичної діяльності: художня, музична, ліплення, проходить розвиток естетичних здібностей дитини.

У дітей з особливими потребами естетичне виховання здійснюється за дотримання декількох умов. По-перше, необхідне створення спеціальних зон самостійної образотворчої діяльності, де для дитини потрібно розташувати

необхідні матеріали, які вона зможе використовувати для вільної творчої діяльності. По-друге, дитині необхідно надати приклади мистецтва: художню літературу або картини, або казки та малюнки в книгах. Необхідно створити естетичне середовище, для чого використовують твори різних видів і жанрів: іграшки, літературу тощо.

З точки зору завдань естетичного виховання дошкільнят з порушенням слуху, воно не відрізняється від естетичного виховання здорових дітей. Відмінність полягає лише в особливостях процесу виховання.

У дошкільному віці у дітей починають формуватися передумови естетичного ставлення до навколишнього світу. Велике значення при цьому відіграє їх емоційна сфера. Завданням дорослих є сприяння формуванню естетичного розвитку. Своє емоційне ставлення до чого-небудь дорослі передають за допомогою жестів, міміки. Вони створюють поняття «красиво» і «некрасиво». При цьому слід звертати увагу дошкільнят на неприбрані іграшки, брудний одяг, взуття і т.д.

На естетичне виховання дітей з порушенням слуху впливає оформлення групи дошкільного колекційної установи. Меблі, іграшки, рослини, матеріали для організації художньої діяльності в групі є одним з найважливіших умов естетичного розвитку дітей. Все повинно бути виконано в єдиному стилі. Слід уникати використання іграшок та предметів, недоступних або непотрібних дітям лише з метою оформлення інтер'єру. Дуже важливо використовувати в інтер'єрі індивідуальні та колективні роботи дітей, залучаючи до них увагу батьків. Образотворча діяльність є один з основних засобів естетичного виховання дітей дошкільного віку з порушенням слуху. Важливо розвивати у дитини почуття кольору і форми. Чим краще діти сприймають предмет і його властивості, тим швидше вони зможуть оцінити його красу. У процесі образотворчої діяльності дитини вчать оцінювати свої і чужі роботи. Особливе вплив на дитину надає зовнішній вигляд оточуючих людей. Тому дорослі повинні стежити за своїм зовнішнім виглядом і поведінкою, адже діти наслідують їм у іграх і

поведінці. Незважаючи на порушення слуху діти можуть сприймати музику, її ритмічну сторону і звуко-висотні характеристики. Завдяки музичного виховання формується сприйняття музики, ритмічних рухів і мови. Також сприяє розвитку слухового сприйняття і голоси. Вихователю слід привертати увагу старших дошкільників до краси, ритмічності музики. У побуті і іграх застосовуються музичні іграшки. Музика активізує дітей, створює бадьорий, веселий настрій. Також, вона важлива при проведенні свят, діти можуть поєднувати музику з танцем.

Творе виховання для дітей з порушеннями зору як на власне виконання завдань естетичного розвитку дитини, так і на компенсацію її вад у розвитку. Основан увага приділяється розвитку слуху, дотику, мобільності і орієнтування в просторі, навичок самообслуговування. Проводиться робота з гігієни, охорони, розвитку залишкового зору,. Завдання естетичного виховання дітей з порушеним зором, так само як і нормально бачать, полягають у формуванні сукупності уявлень і знань з основ етики, світової та вітчизняної культури, здатності розуміти і відрізнити від сурогату справді прекрасне в мистецтві, народній художній творчості, природу і людину; в розвитку мотивації (потреб, інтересів) і здібностей до художньо-творчої діяльності, у виробленні досвіду організації середовища проживання (гри, навчання, побуту, праці) з урахуванням естетичних норм і цінностей. Система естетичного виховання базується на використанні різних засобів мистецтва, забезпечуючи художнє виховання, освіту і розвиток дітей з порушенням зору. Однак не всі види мистецтв їм доступні. Розлади зору створюють певні труднощі в естетичному вихованні дітей, так як сприйняття сліпими і слабким зором джерел прекрасного (особливо природи і об'єктів мистецтва) має свою специфіку. Сприйняття дітей фрагментарно, не диференційовано, неповне. Тому для формування більш повних уявлень про різні види мистецтва, про красу навколишнього світу педагог спирається на всі діючі аналізатори вихованців, використовує рельєфні наочні посібники та тифлотехнічні засоби (лупи, біноклі, монокль і ін.). При цьому не слід

занижувати можливості інвалідів по зору в сприйнятті мистецтва. Дозвілля багатьох незрячих і слабозорих заповнюють кінофільми, заняття ліпленням, малюванням, випилюванням, вишиванням, в'язанням та іншими видами мистецтва і творчості. Однією із важливих функцій дітей з порушенням зору є музика. Музичне виховання в системі естетичного виховання сліпих займає першорядне місце. Музика і спів допомагають дітям з порушенням зору зрозуміти красу рідної природи, красу людських справ, створюють бадьорий і радісний настрій. Основні завдання музичного виховання сліпих ті ж, що і завдання виховання зрячих: дітей готують до сприйняття музичних творів, вчать їх розуміти і виконувати дитячі пісні, рухатися під музику. У дітей викликають інтерес і любов до музики і співу, розвиваються їх музичні здібності – слух, почуття ритму, музична пам'ять. Однак є і спеціальні завдання музичного виховання сліпих: розвиток координації рухів, орієнтування в просторі, вироблення правильної постанови, усунення нав'язливих рухів, навчання міміці особи. Невпевненість в русі дошкільника з порушенням зору долається в процесі занять музикою в зв'язку з необхідністю підпорядковувати свої рухи суворому і чіткому ритму музики. У музиці показується також ритмічність трудових рухів, що сприяє в подальшому оволодіння трудовими операціями. Під час музичних занять рекомендується стежити за досконалістю основних рухів – ходьби, бігу, стрибків під музику в зв'язку з характером музичного твору, що розвиває у дітей з порушенням зору грацію, спритність, сміливість. Одна з важливих завдань естетичного виховання дитини з порушенням зору – пробудження його творчої активності під впливом творів мистецтва. У цьому величезну роль грають твори мистецтва, що створюють емоційні, живі образи людей, що діють в умовах, добре знайомих і зрозумілих дітям. Діти, зрозуміти і відчувати твори, прочитані педагогом, переносять на себе риси героїв, особливо їм запам'яталися і сподобалися. Педагоги повинні зосередити увагу на самому тексті, словом, інтонацією підкреслюючи характеристики героїв, ставлення до них автора [39, с. 46].

Однією з головних умов естетичного розвитку є естетичне середовище, все те, що їх оточує: меблі, іграшки, рослини, матеріали; дворик дитячого саду, різноманітне обладнання, дерева та кущі та ін., всі необхідні матеріали (глина, листя гербарію, іграшки) мають бути розташовані так, щоб дитина могла підійти та зайнятися творчою діяльністю. Таким чином, стилістичне оформлення дитячого саду є однією з важливих рис виховання. Обстановка дитячого садку не повинна бути застиглою, вона повинна постійно оновлюватися, змінюватися, з'являтися щось нове. В цьому інтер'єрі окрім робіт, вироблених спеціалістами, повинні бути й дитячі твори..

В основі поданих концептуальних положень лежить культурно-історична теорія Л.С. Виготського, основою якої є усвідомлення соціальної детермінованості психічного розвитку дитини з особливими потребами значущості корекційно-педагогічного впливу на формування особистості.

Естетичне виховання дітей з особливими потребами – це спеціально організований корекційно-педагогічний процес, мета якого – формування естетичної культури як поєднання якостей естетичної свідомості, діяльності, відносин; подолання первинних порушень, тісно пов'язаних між собою, і профілактика виникнення вторинних відхилень соціального характеру.

Незважаючи на особливості психічної діяльності, уповільнений темп формування естетичної культури у дітей з особливими потребами, становлення у них якостей, необхідних для естетичної діяльності, відбувається в тому ж порядку, за тими самими етапами і за тими же законами, що й у їхніх однолітків [26, с. 37].

Процес формування естетичної культури у дітей з особливими потребами знаходиться в прямій залежності від ступеня вираженості первинної вади розвитку. Якщо його особливість має безпосередній негативний вплив на характеристики естетичної культури, обмежуючи можливість для оволодіння діяльністю, то становлення основних

компонентів естетичної культури таких дітей залежить від педагогічних умов, які формуються в процесі естетичного виховання.

Результати естетичного виховання залежать від узгодженості єдиних педагогічних дій, впливом факторів виховання. Ефективність педагогічного впливу залежить від врахування їх психолого-педагогічних особливостей, спеціальних потреб, наявності спеціальних умов, які супроводжують освітній процес, опори на потенційні і менш порушені якості, моделювання оптимістичної перспективи успішного розвитку і соціалізації, інтеграції в суспільство. Позитивний ефект естетичного виховання детермінований ступенем власної включеності дитини з особливими потребами в діяльність, змістом і способами організації діяльності, наявністю позитивної мотивації до участі в діяльності, особливостями педагогічного керівництва [54, с. 96].

Культурно-історична концепція Л. С. Виготського трактує процес виховання як передачу і засвоєння підростаючим поколіннями людської культури, тобто виховання розуміється як більш універсальна категорія – соціалізація людини. Вплив виховних систем, в яких перебуває вихованець, інтегрується в цілісному процесі його виховання. Але в цьому процесі присутні і інші, множинні взаємодії вихованця і виховних систем з середовищем, яка в свою чергу зазнає впливу і позасистемних взаємодій, що входять в громадське життя. Внутрішня структуризація виховних систем, створення умов їх ефективного функціонування, підвищує роль педагогічного впливу на вихованців, робить його більш цілеспрямованим і результативним.

Виховні системи реалізують такі функції [5, с. 34]:

- розвиваюча, спрямована на активізацію позитивної динаміки у формуванні якостей особистості дитини, підтримку процесів саморегулювання здібностей учнів, забезпечення розвитку колективу вихованців;

- інтегруюча, сприяє успішному входженню дитини з обмеженими можливостями здоров'я в життя суспільства;
- регламентуюча, пов'язана з організаційним упорядкуванням педагогічних процесів та їх впливу на що формується особистість дитини, колективу вихованців;
- захисна, спрямована на підвищення рівня соціального захисту учнів і педагогів від негативного впливу факторів навколишньої дійсності на особистість дитини і функціонування виховних систем;
- компенсуюча, яка передбачає створення умов для компенсації порушених функцій організму дитини з особливими потребами, залучення сім'ї і суспільства в забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини з обмеженими можливостями здоров'я, розкриття і розвиток його потенційних здібностей;
- корекційна, яка полягає в створенні системи психолого-педагогічних заходів, спрямованих на здійснення педагогічно обґрунтованого подолання порушень слухового сприйняття, інтелектуальної активності, поведінки, емоцій і комунікативних навичок дітей з особливими потребами з метою зниження залежності від негативного впливу первинного порушення на формування його особистості.

До кожної групи дітей з особливими потребами необхідний особливий підхід. Наприклад, вирішення задач естетичного виховання у дітей з проблемами зору з достатньою визначеністю охарактеризовані в тифлопедагогіки і тифлопсихології. Так, порушене або тим більше відсутнє зору створює певні труднощі в сприйнятті навколишньої дійсності, звужує діапазон сприйманих явищ, при цьому, природно, може зменшуватися коло явищ, здатних потенційно стати об'єктами естетичного виховання та естетичних переживань [6, с. 64].

Естетичні переживання надзвичайно тісно пов'язані з образною сферою свідомості людини, і тому ніщо так не гальмує розвиток почуття прекрасного, як відсутність конкретного образу.

Тим часом почуття прекрасного завжди глибоко особистісне, а творчість надає оптимальні можливості для особистісного самовираження самостійне. Саме тому творчість і естетичне виховання тісно взаємопов'язані. Більш того, беручи участь в творчій діяльності дитина з порушеннями зору не лише освоює цілий ряд практичних умінь і навичок, а й певні естетично-оціночні категорії: "гармонійно", "оригінально", "виразно", "реалістично" та ін. До того ж самостійна творчість дає можливість більш ефективно стимулювати мотивацію до самостійного естетичного розвитку дитини.

Одна з проблем естетичного виховання дітей з особливими потребами полягає у тому, що сформувати здатність переживати прекрасне виявляється вельми складно через відсутність або обмеження дитини в творчій діяльності: діти з проблема слуху просто не чують музики, діти з пробілами зору – не бачать прекрасне. Така потреба, однак, вирішується тільки в діяльності і особливо - творчій. Разом з тим базовим компонентом творчості є продуктивна уява. Важливо, що не уява породжує творчість, а, навпаки, творчість - уяву. Тому творчість є не лише потужним засобом естетичного виховання сліпих і слабозорих, а й ефективним засобом корекції різного роду вторинних відхилень [72, с. 86].

В умовах різних видів діяльності (образотворчої, музичної, ритмічної, ігрової та ін.) у дітей з особливостями у розвитку формуються складні художньо-естетичні образи. При цьому формування таких образів носить системний характер і здійснюється при опорі на слухові, тактильні, кінестетичні та інші сенсорні функції, включаючи залишковий зір.

Корекційно-педагогічна мета полягає в тому, щоб навчити дітей з порушеннями розвитку бачити прекрасне в навколишньому, в житті, природі, в суспільних відносинах людей, емоційно збагатити особистість дитини, якій багато недоступно для безпосередньо-чуттєвого сприйняття дійсності.

Естетичне виховання гармонізує і розвиває всі духовні здібності особистості з особливими потребами, необхідні в різних областях

творчості. Воно тісно пов'язане з моральним вихованням, так як краса виступає своєрідним регулятором людських взаємин. Завдяки красі людина часто інтуїтивно тягнеться і до добра. Помітна роль естетичного виховання в розвитку пізнавальних здібностей. Навчити дитину з порушеннями зору сприймати вже готові продукти естетичної діяльності - це важливе, але аж ніяк не вичерпне всього комплексу завдань в якості специфічного боку будь-якого виду творчої діяльності, оскільки саме розвиток творчих здібностей особистості і слід вважати як головне завдання естетичного виховання. Естетичне виховання здійснюється на всіх етапах вікового розвитку особистості. Чим раніше вона потрапляє в сферу цілеспрямованого естетичного впливу, тим більше підстав сподіватися на його результативність. З самого раннього віку через ігрову діяльність дитина долучається до пізнання навколишнього світу, через наслідування оволодіває елементами культури дій і спілкування з людьми [3, с. 52].

Отже, завданням естетичного виховання дітей з порушенням зору є формування сукупності уявлень і знань з основ етики, здатності розуміти і відрізнити справді прекрасне в мистецтві, народній художній творчості, природу і людину; в розвитку потреб, інтересів і здібностей до художньо-творчої діяльності, у виробленні досвіду організації середовища проживання з урахуванням естетичних норм і цінностей.

Висновок до 1 розділу

Отже, діяльність інклюзивної групи спрямована на надання освітніх послуг дітям з різними стартовими можливостями. Комплектування інклюзивної групи здійснюється за заявою батьків (законних представників) та на підставі висновку психолого-медико-педагогічної комісії. При цьому загальна наповнюваність групи скорочується; дві третини складу групи складають вихованці з рівнем психофізичного розвитку відповідно до вікової норми, а третина вихованців – діти з тими чи іншими відхиленням (наприклад, з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелекту) або діти раннього віку, які не мають виражених первинних відхилень у

розвитку, але відстають від вікової норми (зокрема діти з порушеннями емоційно-вольової сфери). Контингент дітей з ЗДО може варіюватися, однак головною умовою включення в групу є готовність до відвідування в режимі 12-годинного перебування. При наявності труднощів в самообслуговуванні, самостійному пересуванні, адаптації в дитячому колективі, дитині надається «тьютор», який реалізує супровід не тільки в режимних моментах, але і на заняттях. Сенс такої інтеграції полягає в розширенні спілкування дітей з обмеженими можливостями з їх нормально розвиваються однолітками. Може бути й тимчасова інтеграція, коли дитина об'єднується з усіма своїми однолітками. Основним змістом інклюзії є створення умов для придбання початкового досвіду спілкування з однолітками» [113, с. 43].

Зміст роботи інклюзивної групи полягає у здійсненні діяльності, що розвиває (розвиток мови і уявлень про навколишній світ, розвиток пізнавальної сфери, ігрової, дослідницької, проектної, графічної, конструктивної діяльності тощо.); соціалізації в умовах спільного навчання і виховання дітей з ОВЗ і дітей зі звичним розвитком; реалізація корекційної діяльності фахівців (вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, педагог-психолог, масажист); реалізація програм творчого розвитку дітей (керамічна майстерня, хореографія, музично-ритмічні заняття, ігротерапія і ін.).

Важливою умовою реалізації системи художньо-естетичного виховання в інклюзивній групі є правильна організація предметно-розвиваючого середовища. Особливі вимоги ми пред'являємо до облаштування умивальних кімнат, виду шкільного двору, спортивного майданчика. Головна умова естетичного впливу – чистота, простір, світло.

Завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб шляхом естетичної діяльності виправити моторику і мову, забезпечити повноцінний розвиток дитини. Для цього необхідно здійснювати диференційований підхід до дітей; забезпечувати спадкоємність в засвоєнні матеріалу і формуванні вміння і навичок, активізувати самостійні прояви дітей в музичній діяльності і творчості; забезпечити варіативність в структурі і змісті заняття. Корекція

порушень, наявних у дітей, повинна здійснюватися шляхом їх участі в різних видах естетичної діяльності, яка ведеться на основі розвитку сенсорних процесів і формування адекватних реакцій на естетичні образи [64, с. 87].

Реалізація корекційних завдань в ході естетичного виховання заснована на використанні комплексу форм і видів естетичної діяльності. На наш погляд, зміст естетичного виховання у дітей з особливими потребами необхідно змінювати відповідно до патології дитини: порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату та розумового розвитку.

Вихователь і фахівці не тільки підбирають розвиваючі матеріали, але і показують дитині, як можна цими матеріалами користуватися, якщо дитина не може маніпулювати з ними. Вихователі продумують різні завдання роботи з матеріалами з урахування можливостей особливої дитини. Основне завдання організації предметно-розвиваючого середовища – створення умов для прояву дитиною самостійності і активності, тому роль педагога полягає в тому, щоб стимулювати цю активність, але не брати на себе провідну роль.

Висновок до 1 розділу

Отже, діяльність інклюзивної групи спрямована на надання освітніх послуг дітям з різними стартовими можливостями. Комплектування інклюзивної групи здійснюється за заявою батьків (законних представників) та на підставі висновку психолого-медико-педагогічної комісії. При цьому загальна наповнюваність групи скорочується; дві третини складу групи складають вихованці з рівнем психофізичного розвитку відповідно до вікової норми, а третина вихованців – діти з тими чи іншими відхиленням (наприклад, з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелекту) або діти раннього віку, які не мають виражених первинних відхилень у розвитку, але відстають від вікової норми (зокрема діти з порушеннями емоційно-вольової сфери). Контингент дітей з ЗДО може варіюватися, однак головною умовою включення в групу є готовність до відвідування в режимі 12-годинного перебування. При наявності труднощів в самообслуговуванні, самостійному пересуванні, адаптації в дитячому колективі, дитині надається

«тьютор», який реалізує супровід не тільки в режимних моментах, але і на заняттях. Сенс такої інтеграції полягає в розширенні спілкування дітей з обмеженими можливостями з їх нормально розвиваються однолітками. Основним змістом інклюзії є створення умов для придбання початкового досвіду спілкування з однолітками».

Зміст роботи інклюзивної групи полягає у здійсненні діяльності, що розвиває (розвиток мови і уявлень про навколишній світ, розвиток пізнавальної сфери, ігрової, дослідницької, проектної, графічної, конструктивної діяльності тощо.); соціалізації в умовах спільного навчання і виховання дітей з ОВЗ і дітей зі звичним розвитку; реалізація корекційної діяльності фахівців (вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, педагог-психолог, масажист); реалізація програм творчого розвитку дітей (керамічна майстерня, хореографія, музично-ритмічні заняття, ігротерапія і ін.).

Важливою умовою реалізації системи художньо-естетичного виховання в інклюзивній групі є правильна організація предметно-розвиваючого середовища. Особливі вимоги ми пред'являємо до облаштування умивальних кімнат, виду шкільного двору, спортивного майданчика. Головна умова естетичного впливу – чистота, простір, світло.

Завдання естетичного виховання полягає в тому, щоб шляхом естетичної діяльності виправити моторику і мову, забезпечити повноцінний розвиток дитини. Для цього необхідно здійснювати диференційований підхід до дітей; забезпечувати спадкоємність в засвоєнні матеріалу і формуванні вміння і навичок, активізувати самостійні прояви дітей в музичній діяльності і творчості; забезпечити варіативність в структурі і змісті заняття. Корекція порушень, наявних у дітей, повинна здійснюватися шляхом їх участі в різних видах естетичної діяльності, яка ведеться на основі розвитку сенсорних процесів і формування адекватних реакцій на естетичні образи.

Реалізація корекційних завдань в ході естетичного виховання заснована на використанні комплексу форм і видів естетичної діяльності. На наш погляд, зміст естетичного виховання у дітей з особливими

потребами необхідно змінювати відповідно до патології дитини: порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату та розумового розвитку.

Вихователь і фахівці не тільки підбирають розвиваючі матеріали, але і показують дитині, як можна цими матеріалами користуватися, якщо дитина не може маніпулювати з ними. Вихователі продумують різні завдання роботи з матеріалами з урахування можливостей особливої дитини. Основне завдання організації предметно-розвиваючого середовища – створення умов для прояву дитиною самостійності і активності, тому роль педагога полягає в тому, щоб стимулювати цю активність, але не брати на себе провідну роль.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗДО

2.1 Основні завдання та засоби естетичного виховання в інклюзивних групах ЗДО

Завдання естетичного виховання в інклюзивних групах в ЗДО вирішується усіма видами діяльності дитини, як в рамках традиційних, так і в рамках інноваційних, особистісно-орієнтованих педагогічних технологій. Такі форми і методи естетичного виховання ставлять особистість дитини з особливими потребами в центр педагогічної системи і забезпечують комфортні і безконфліктні умови її розвитку.

За віковою класифікацією групи в дитячому садку традиційного типу як і раніше поділяються на ясельні, молодші, середні та старші.

Однак, не завжди і не скрізь поділ дітей за віком вважається доцільним. У деяких дошкільних установах можна зустріти різновікові групи, так як вважається, що спілкування і розвиток в такій обстановці є більш природним для дитини (як приклад - багатодітні сім'ї зі здоровою для психіки дитини атмосферою). Подібного типу групи ще називають сімейними і дозволяють оформити в одну групу дітей з однієї сім'ї, яким в іншому випадку через різницю у віці довелося б відвідувати різні групи.

Процес оформлення і підготовки до відвідування дитячого садка в сучасних умовах ретельно контролюється фахівцями-медиками. На підставі цього обстеження дитини не завжди рекомендують відвідувати в дитячому садку групи загального розвитку. Так, для хворих дітей часто, ослаблених створюються спеціальні, так звані «санаторні», оздоровчі групи в дитячому садку. Там особлива увага приділяється лікувальній фізкультурі, індивідуальному меню, медичному контролю.

За часом перебування дитини в дитячому садку групи теж бувають різними. Як правило, більшість дитячих садків пропонують варіант, коли дитина знаходиться в групі протягом усього робочого часу дорослих - приблизно з 7 до 18 годин. Але існують також групи цілодобового перебування, які підходять як для дітей занадто звантажених батьків або тих батьків, працюють за «нестандартною» схемою, і для тих дітей, за якими потрібен безперервний медичний контроль, який неможливо забезпечити вдома. А є, навпаки, групи, куди дитина приходить спілкуватися і займатися всього на 3-4 години. У деяких дитячих садах діють адаптаційні групи, покликані полегшити звикання дитини до дитячого садка, які поступово привчають дитину до нового в його житті закладу [7, с. 59].

В ході естетичного виховання особливих дітей в ЗДО вирішується два види завдань: прямі та не прямі і непрямі. До першої групи завдань відносить розвиток здатності до сприйняття естетичних явищ, смаку, естетичного ставлення тощо. Друга група завдань охоплює різні види розвитку розумовий, моральний, фізичний, трудовий та ін.), та компенсаційний розвиток.

Всі завдання естетичного виховання цих дітей можна розподілити на п'ять груп. До першої групи належать завдання, спрямовані на корекцію дефектів психічного і фізичного розвитку дітей з особливими потребами, становлення особистості кожної дитини і підготовку його до самостійного життя. Завдання другої групи спрямовані на розвиток у дітей естетичної сприйнятливості, вміння бачити і розуміти прекрасне в повсякденному житті, природі, мистецтві, збагачення досвіду естетичними враження, формування запасу естетичних зразків, формування естетичних емоцій, почуттів, стосунків, інтересів, привчання до морально-етичних оцінок і правильних, аргументованих суджень. У третю групу виділяються завдання, які включають формування елементів естетичної свідомості дітей з особливими потребами (обсяг уявлень і знань, естетичні судження й оцінки), заснованого на формуванні системи різноманітних еталонів: сенсорних (властивості і

якості предметів), емоційних (емоції і почуття), мистецтвознавчих (види і жанри мистецтва, виразні засоби, твори різних видів, знання імен авторів різних творів мистецтва), естетичних (гарне-негарне), розвиток і вдосконалення емоційної сфери дітей з особливими потребами, домагаючись адекватної реакції на красу природи, навколишнє оточення і твори мистецтва. До четвертої групи належать завдання, що дозволяють залучити дітей до активної естетичної та художньої діяльності: розвиток естетичного і художнього сприйняття, формування первинних умінь і навичок художньої діяльності, виховання у дітей потреби активно і творчо вносити елементи прекрасного в побут, природу, власний вигляд, в відносин з оточуючими людьми на основі формування відповідних умінь і навичок. До п'ятої групи завдань відносять завдання, спрямовані на формування у кожної дитини загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей (нахилів) [115, с. 64].

Естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку здійснюється в різних видах творчої діяльності: образотворчої, музичної тощо. Естетичне виховання є складним процесом, який здійснюється шляхом використання різних форм і методів.

Методи естетичного виховання - це способи спільної та взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямовані на розвиток естетичних уявлень, естетичних почуттів і художньої діяльності, яка передбачає розвиток основ естетичного смаку і формування творчих здібностей. До основних методик естетичного виховання відносять спільну діяльність вихователя і дітей по формуванню у них творчих здібностей до сприйняття художніх цінностей, до продуктивної діяльності, усвідомленого ставлення до соціального, природного, предметного середовища. Ефективність даної діяльності багато в чому визначається грамотним урахуванням індивідуальних особливостей, потреб і інтересів вихованців, рівнем їх загального розвитку. Естетичне сприйняття індивідуально і вибірково. Його основу становить емоційний відгук на прекрасне: в природі,

матеріальному світі, мистецтві, почуттях людей. Величезне значення при цьому мають життєвий досвід дитини, його нахили, прагнення, переживання.

Методи естетичного виховання різняться і залежать від певних умов: обсягу і якості художньої інформації, форм організації та видів діяльності, віку дитини, а також рівня підготовки, майстерності та здібностей вихователя.

В. І. Логінова, П. Г. Саморукова класифікують методи естетичного виховання в такий спосіб [63, с. 45]:

– методи і прийоми формування елементів естетичної свідомості: естетичного сприйняття, оцінок, смаку, почуттів, інтересів і т.д. Педагогічний вплив направлень на емоції і почуття дітей за допомогою наочних, словесних, практичних та ігрових методів і прийомів навчання залежно від знайомства з певним естетичним явищем;

– методи, що сприяють залученню дітей до естетичної та художньої діяльності;

– методи і прийоми, які розвивають естетичні та художні здібності, творчі вміння і навички, способи самостійних дій. Вони спрямовані на організацію пошукових ситуацій, диференційованого підходу до дітей з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Н.А. Ветлугіна пропонує класифікацію методів художнього виховання, яка побудована на залежності від:

- джерела знань (наочні, словесні, практичні, ігрові);
- виду художньо-творчої діяльності і навчальних завдань;
- завдань розвитку художньо-творчих здібностей;
- вікових особливостей дітей;
- індивідуальних особливостей дитини;
- етапів художніх занять [13].

До форм організації виховання в інклюзивних групах відносяться: індивідуальні заняття, організації взаємодії з іншими дітьми, фронтальні

форми організації роботи дітей, організація батьківсько-дитячих груп, позаустановчі заходи [78, с. 37].

Індивідуальні заняття спрямовані на розвиток і підтримку функціональних здібностей дитини відповідно до його можливостями. Зміст зустрічей, планується відповідно до складеного індивідуальним планом. Фахівці (логопед, психолог, дефектолог, медсестра з масажу, кінезіотерапевт) в своїй роботі спираються на різні вітчизняні та зарубіжні програми, методи і техніки. Індивідуальні зустрічі проводяться фахівцями відповідно до складеного графіка.

Індивідуальні заняття будуються на оцінці досягнень дитини і визначення зони його найближчого розвитку. Діагностика, визначення завдань розвитку і корекції здійснюється командою фахівців, а кожне заняття вибудовується з урахуванням дій всіх фахівців, що працюють з дитиною. Так роботу логопеда з розвитку мовлення додає робота психолога над встановленням контакту і робота масажиста над розвитком моторної сфери.

За результатом заняття фахівець складає запис в Індивідуальній карті розвитку дитини, з якою обов'язково знайомляться інші фахівці і вихователі груп. Батькам видається докладний опис того, що і наскільки успішно робив дитина, а також домашнє завдання з рекомендаціями щодо відпрацювання навичок і включення їх в ігрову і побутову діяльність.

Обов'язковою умовою розвитку дітей є взаємодія з іншими дітьми в мікрогрупах, що сприяє формуванню соціальних навичок спілкування та взаємодії. Педагоги сприяють взаємодії дітей в мікрогрупах, через організацію ігрової, проектної та дослідницької діяльності. Для цього можна використовувати додаткові розвиваючі програми («Маленький дослідник», програми занять в керамічній і столярній майстерень, програми по організації проектної діяльності, програми фізичного виховання, музичного розвитку і ін.). Діти, вирішуючи в мікрогрупах спільні завдання, вчать спілкуватися, взаємодіяти один з одним. Навчаються навичкам узгоджувати свої дії, знаходити спільні рішення, вирішувати конфлікти. Помічаючи відмінності в

інтересах, здібностях, навичках, діти вчаться за допомогою дорослого враховувати їх при взаємодії [2, с. 64].

Фронтальні форми організації активності дітей можуть вирішувати як пізнавальні, так і соціальні завдання. Фронтальні форми можуть проходити по різному. Для організації інклюзивного процесу найбільше підходить заняття у формі кола – спеціально організованого, заняття, на якому діти і дорослі грають разом в особливій – спокійною, довірливій атмосфері. У колі всі бачать один одного, можуть поглянути один одному в очі, взятися за руки. Традиційність в побудові кіл, їх проведення в один і той же час (з кола починається кожен день в саду) дає дитині впевненість у безпеці, стабільності зовнішнього світу. У колі діти вчаться спілкуватися з однолітками і з дорослими, що є основою для подальшого розвитку особистості дитини, його успішної соціалізації.

Дитячо-батьківські групи. Це комплексні заняття для дітей і батьків, що включають в себе ігри, творчі заняття, музичні заняття. Групи ведуть фахівці: психолог, логопед, дефектолог, музичний керівник. Основними факторами взаємодії фахівців з батьками є позитивне ставлення до всіх дітей, демонстрація конструктивних способів поведінки, позитивне підкріплення ефективних взаємодій і інформаційна підтримка батьків. Важливо і те, що батьки включаються в ігри, вправи, пісні, ліплення, якими наповнене заняття – і цим, з одного боку, допомагають своїм дітям включитися, з іншого – самі отримують емоційну розрядку, відпочивають і отримують новий досвід спілкування зі своєю дитиною. Після заняття батьки можуть задати фахівцям питання, обговорити хвилюючі їх проблеми, отримати інформаційну та психологічну підтримку. Присутність на занятті дітей з типовим розвитком дає можливість «особливим» слідувати за своїми однолітками і вчитися у них, а вони, в свою чергу, звикають бути в одному середовищі з «особливими» дітьми, отримують позитивний досвід спілкування з ними.

Свята, екскурсії, конкурси, походи вихідного дня важлива складова інклюзивного процесу. Вони створюють позитивний емоційний настрій,

об'єднують дітей і дорослих, є важливим ритуалом групи і всього саду. Атмосфера під час підготовки цих заходів творча. Вони можуть бути підготовлені дорослими – тоді це буде сюрпризом для дітей, що теж впливає на створення позитивної атмосфери. З усіх перерахованих вище форм складається життя інклюзивної групи. При цьому повинно враховуватися співвідношення самостійної активності дітей і діяльності, організованої дорослими [9, с. 12].

2.2 Фактори підвищення ефективності естетичного виховання дітей з особливими потребами

Ефективна організація естетичного виховання в ДЗО вимагає дотримання наступних принципів [43, с. 34]:

– соціальна взаємодія між дітьми, в ході якої діти зможуть прийняти один одного, разом діяти в різних ситуаціях, як навчання так і гри, коли вони стають повноцінними членами суспільства та вужче – дитячого колективу.

– міждисциплінарний підхід – для дітей з особливими потребами необхідно залучати спеціалістів зі знанням не лише психології та педагогіки, але й дефектологів, логопедів, спеціалістів, які працюють з конкретними вадами, хворобами, які є у дитини. Окрім цього, інклюзивна освіта є складним технологічним процесом, де використовується низка методів: нові інформаційні технології – лише одна з частин, необхідний також ефективний тайм-менеджмент тощо.

– варіативність організації навчання та виховання – у дітей можуть бути різні особливі потреби – для людей з вадами зору та вадами слуху необхідне різне середовище, різні порядки, різна без бар'єрна середа. Сам педагог також повинен вміти застосовувати різні методи та засоби роботи, як спеціальні, так і загальні.

– індивідуальний підхід – для кожної дитини необхідний особливий підхід, як для дитини з особливими потребами, так і для нормальної дитини.

Проте особлива дитина потребує додаткової уваги тьютора та вчителя, адже її стартові можливості з самого початку нижчі;

– підтримка самостійності дитини – в ході інклюзивної освіти дитина соціалізується, тобто вона навчається самостійно діяти в суспільстві, знає, як вона діє та що потрібно робити.

– принцип рівний-рівному. Цей принцип означає, що дитина є рівноправним партнером, що вона заслуговує на повагу, тобто до дитини повинне бути шановне відношення, не зверху, без приниження, як до особистості.

Для оптимального здійснення інтеграції на етапі дошкільного дитинства необхідно дотримуватися спеціальних умов виховання і навчання дітей з особливими потребами, організувати безбар'єрну середовище їх життєдіяльності. В процесі освітньої діяльності в дитячому саду важливо поєднувати індивідуальний і диференційований підходи, що сприятиме активній участі дітей у житті колективу.

Однією з умов підвищення ефективності розвиваючої педагогічної роботи є створення адекватної можливостям дитини предметно-розвиваючого середовища, тобто системи умов, що забезпечують повноцінний розвиток усіх видів дитячої діяльності, розвиток вищих психічних функцій і становлення особистості дитини [52, с. 75].

Дітям з особливими потребами необхідний адаптаційний період. Адаптація - це частина пристосувальних реакцій дитини, яка може зазнавати труднощів при входженні в інтеграційний простір (не вступає в контакт, не відпускає батьків, відмовляється від їжі, іграшок та ін.). У цей період вихователь повинен зняти стрес, забезпечити позитивний емоційний стан дошкільника, створити спокійну обстановку, налагодити контакт з дитиною і батьками.

Для організації та проведення розвиваючих заходів необхідно знати деякі особливості дидактичного матеріалу. Наприклад, при підборі

матеріалу для дітей з порушеннями зору треба враховувати його розміри, контрастність кольорів; для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату підбирати виражену, легко відчутну тактильну поверхню.

Головними умовами ефективності естетичного виховання дошкільнят є, по-перше, поєднання навчання з різноманітних видів пізнавальної діяльності, по-друге, одночасне формування у молодших школярів естетичних уявлень і понять з організацією прояви у них естетичної вихованості в конкретній життєвій ситуації; по-третє, створення естетичного середовища в класному колективі дошкільників; в-четвертих, використання гри в процесі естетичного виховання молодших школярів; у п'ятих, здійснення індивідуального підходу в естетичному вихованні дошкільнят [34, с. 47].

Поєднання формування у дошкільнят естетичних уявлень і понять з організацією прояви у них естетичної вихованості в конкретній життєвій ситуації означає, що основа естетичної свідомості – це знання. Накопичення у дошкільнят конкретних знань, власних спостережень при їх наочно-чуттєвому сприйнятті поступово приводить їх до вироблення понять. Естетичні уявлення формуються на основі естетичного сприйняття. Чуттєве узагальнення є переважаючим у дошкільника. Воно відбувається при безпосередньому зіткненні з предметами і явищами в процесі їх сприйняття і практичної діяльності з ними. Чим різноманітніші і багатші образи відчуттів, чим більше людина сприймає колірних і звукових відтінків, ритмічних характеристик, просторово-часового співвідношення параметрів різних предметів, тим більше розвинутим в ній стає естетичні ідеали та естетичний смак. В ході чуттєвого узагальнення можуть об'єднуватися як істотні, так і несуттєві властивості, зв'язки і відносини предметів і явищ. В результаті виникає сума елементарних знань у вигляді загальних уявлень. Тому важливими вимогами до будь-якої, і навчальної, і ігрової діяльності дошкільника повинні бути: краса, акуратність, охайність, чистота і т.п. [76, с. 45].

Рівень естетичної вихованості дошкільнят безпосередньо залежить від рівня розвитку у педагога здатності створювати естетичну середу в класному колективі, тобто забезпечувати особистісно-орієнтоване, естетично розвиваюче виховання, сфокусоване на особистості дошкільника, його потребах та інтересах, здібностях і можливостях. Культурно-естетичне виховне середовище освітнього закладу має значний педагогічний потенціал в естетичному вихованні дошкільнят, представляючи собою відкрите соціокультурний і освітній простір. Основними характеристиками оптимального розвитку естетичного середовища в колективі дошкільників є [6, с. 7]:

- систематична участь дошкільнят і значної частини їх колективу в естетичній діяльності;
- чіткість, конкретність обов'язків дитини в естетичній діяльності;
- надання необхідної допомоги в його естетичній діяльності;
- задоволення власних потреб вихованця в естетичній діяльності, їх розвиток;
- підвищення вимог до вихованця в його естетичній діяльності (шляхом її ускладнення, зменшення в ній допомоги і зміни форм стимулювання);
- створення естетичної обстановки в школі, в класі, в кабінетах [16, с. 27].

Творчий характер діяльності вимагає створення невимушеної обстановки: діти можуть займатися, сидячи за столами, поставленими по-різному, стоячи за столами, перед мольбертами або дошкою, повинні мати можливість підійти до книжкового куточка, до полиці з іграшками, щоб розглянути іграшку, ілюстрацію, або поглянути у вікно, щоб побачити квіти на ділянці дитячого садка і т.п. На таких заняттях не потрібно вимагати від дітей повної відповіді на питання вихователя: бесіда повинна бути живою, безпосередньою, адже встановлення формальних вимог на заняттях образотворчої діяльністю суперечить художньо-творчому характеру самої

діяльності. Не слід так само вимагати від дітей підняття руки для відповіді. Цілком припустимі природні, вільні відповіді з місця, хоріві висловлювання. Словом, обстановка повинна бути вільною, невимушеною. Піклуючись про розвиток художньої творчості дітей, слід пам'ятати, що будь-яка художня діяльність не терпить формалізму і шаблону [43, с. 165].

Сутність індивідуального підходу полягає в акцентуванні уваги на індивідуальних особливостях дошкільника [15, с. 62]. Увага вихователя повинна бути спрямована на вивчення особистості кожного учня, виявлення його індивідуальних особливостей, на створення сприятливих умов його розвитку з опорою на позитивні якості кожної дитини в процесі виховання, створення ситуації успіху для кожної дитини. Зусилля педагогів спрямовані на забезпечення оптимального індивідуального розвитку кожного учня.

Індивідуальний підхід проявлявся при вирішенні як практичних, так і виховних завдань і полягав в урахуванні вікових та індивідуальних особливостей дітей, перспектив їх розвитку. Педагоги всебічно вивчають особистість вихованця, вибирають форми, методи, засоби естетичного виховання молодших школярів, які б в найбільшій мірі відповідають особливостям вихованця і стану, в якому він в даний час знаходиться.

Необхідним елементом формування естетичної вихованості дошкільнят виступає ігрова діяльність. Як відомо, гра є одним з видів діяльності, під якою зазвичай розуміється певний спосіб буття людини і суспільства в цілому, що характеризується такими суттєвими ознаками, як продуктивність, соціальність і свідоме цілепокладання. Можливості гри у формуванні естетичної вихованості молодших школярів досить великі. Можна виділити кілька аспектів позитивного впливу гри на розвиток естетичної вихованості дошкільнят:

1. В процесі гри відбувається розширення, конкретизація естетичних знань, уявлень, знань про естетичні цінності, а також інших знань про реальне життя дошкільника.

2. В процесі гри відбувається розвиток емоційного ставлення до естетичних цінностей; дошкільник придбає досвід естетичного сприйняття та естетичної діяльності [38, с. 98].

Включення різноманітних ігор в уроки і заняття дозволяє підвищити ефективність їх педагогічного впливу, особливо з огляду на те, що провідною діяльністю в цьому віці є ігрова.

Образотворча діяльність своїм корінням тісно пов'язана з грою. Тому, чим більше педагог спирається на ігрові образи і ситуації, тим більше особистісно-значущими для дітей стають заняття малюванням, ліпленням, аплікацією. Недоречні зауваження дітям і негативні оцінки в процесі обговорення майбутнього зображення і під час його створення. Це відволікає, знижує мотивацію, порушує атмосферу казкової таємничості. Підтримувати увагу можливо шляхом включення ігрових прийомів, казкових епізодів, віршів, пісень, пропозицією придумати щось незвичайне, нове, своє, загадкове. Підвищенню інтересу до занять і створенню творчої обстановки допомагає і загальна спрямованість занять: дітям подобається робити щось, що може принести радість іншим людям, – підготувати сюрприз, подарунок, запрошення на дитяче свято, вітальну листівку до дня народження, виготовити гри й іграшки для малюків, прикраси до свята для групової кімнати, залу, атрибутів для ігор і т.п. Створенню позитивного настрою сприяє і шанобливе, дбайливе ставлення вихователя до дитячої творчості та його продуктів, їх широке використання в житті дитячого саду [42, с. 95].

Ігрова та навчальна діяльності можуть виступати фактором формування естетичної вихованості дошкільнят лише систематично поєднуючись з іншими факторами, коли вони є складовими єдиного виховного процесу. Зокрема, для забезпечення його ефективності принципове значення має поєднання навчання дітей з організацією їх ігрової діяльності. Ефективність впливу будь-якої діяльності на дошкільнята, її значення для естетичного виховання залежить не тільки від її змісту та організації, а й від ставлення до неї дошкільників. Останнє ж формується під

впливом всієї системи відносин, в яких розвиваються вихованці, зокрема і відносин, що виникають під час їх ігрової діяльності. Поєднання навчальної діяльності з ігровою та естетичною дозволяє вчителям і вихователям розширяти сферу естетичного вихованого впливу на дошкільників [84, с. 37].

Здійснюючи естетичне виховання дитини, необхідно включати дітей в усі процеси творчої діяльності: підготовки до акти творчості (чим старше діти, тим більше необхідним стає залучення їх до підготовки гри, виступу). Їх необхідно вислуховувати, радитися з ними. Наприклад, поговорити з ними про те, яку казку вибрати для драматизації, запропонувати подумати, які предмети можуть знадобитися для оформлення групи, залу, що можна знайти в готовому вигляді, а що потрібно зробити самим, які деталі костюмів для персонажів казки необхідні. Важливо ставити дітей в позицію не слухняних виконавців, а активних учасників підготовки творчої діяльності та її здійснення. Доцільно якомога частіше влаштовувати виставки дитячих робіт в дитячому саду, в установі, де працюють батьки, в будинках, де живуть діти. Керівництво цією діяльністю, перш за все, вимагає творчого підходу до неї від самого педагога. Творче ставлення вихователів до керівництва дитячою творчістю визначається знанням специфіки тієї чи іншої художньої діяльності, її образного естетичного характеру, що не тільки допускає різноманітність і варіативність завдань, образних рішень, форм організації [25, с. 12].

Особливу увагу необхідно приділити такому важливому засобу естетичного виховання, як природа. Природа є місцем існування людини, і, відповідно, в ній знаходиться величезний потенціал до формування та становлення особисті. Необхідне цілеспрямоване суплікування з природою, необхідне залучення дитини до природи, що покращить її психічний та моральний розвиток, духовний розвиток. Природа наповнює особистість дитини новими образами, уявленнями. Природа була оспівана в творчості багатьох письменників та поетів. Велику роль відіграють всі твори мистецтва, в яких природа була висвітлена. Художники висвітлюють

природу в своїх творах. Так діти сприймають природу через сприйняття інших людей [83, с. 28].

Для підвищення ефективності естетичного виховання за допомогою природи необхідна цілеспрямована діяльність педагога, яка буде полягати не лише в тому, що педагог буде організовувати досуг дітей на природі, але й в тому, що педагог буде звертати увагу дітей на природу, що образи природи будуть втілюватися в естетичній діяльності дитини.

При ознайомленні дитини з природою необхідно розповісти їй про основні природні явища: ліс, пустеля, льодовик, а потім дитині пропонується їх зображення, формується позитивне відношення до природи. Образи природи, які створюються у дитині, наповнюють її уяву новими образами, формують інтерес до природи [35, с. 65].

Важливим для дітей є не тільки сприйняття природи, але й її зображення: малювання, ліплення, аплікація тощо. Вони можуть зображувати як окремі об'єкти: метеликів, жуків, риб, звірів, дерев, квітів тощо. Особливе зацікавлення у дітей викликає у дітей зображення тієї природи, що вони бачать навколо себе постійно: дерев, кущів, клумб, їжаків. Зовсім по-іншому зображує звірів Т. Мавріна. Її манера – умовна, чарівна казковість. Її тварини на перший погляд ніби страшні, але діти їх не бояться: великі, умовні мазки і лінії, що передають хутро, підкреслюють їх казковість [94, с. 183].

З метою забезпечення успішного зображення дітьми тварин і тим самим принесення їм радості від того, що їм вдалося, необхідно організувати сприйняття дітьми тварин. Вони можуть бачити тварин і спостерігати за ними під час відвідування зоопарку, звіроферми, в цирку, на вулиці. Але живий об'єкт знаходиться в русі, що, з одного боку, захоплює дітей, а з іншого – не завжди дозволяє винести зі спостереження точне уявлення про форму частин тварини, їх величину, місцезнаходження. Тому для уточнення образу можна використовувати іграшкових тварин, їх зображення на фотографіях, в ілюстраціях. Тоді діти зможуть не тільки уважно розглянути те, що потім доведеться зображати, а й обвести рукою кожен

частину. Це допоможе намалювати, виліпити або вирізати з паперу тварину [72, с. 154].

Висновки до 2 розділу

Таким чином, завдання естетичного виховання в інклюзивних групах в ЗДО вирішується усіма видами діяльності дитини, як в рамках традиційних, так і в рамках інноваційних, особистісно-орієнтованих педагогічних технологій. Такі форми і методи естетичного виховання ставлять особистість дитини з особливими потребами в центр педагогічної системи і забезпечують комфортні і безконфліктні умови її розвитку

В ході естетичного виховання особливих дітей в ЗДО вирішується два види завдань: прямі та не прямі і непрямі. До першої групи завдань відносить розвиток здатності до сприйняття естетичних явищ, смаку, естетичного ставлення тощо. Друга група завдань охоплює різні види розвитку (розумовий, моральний, фізичний, трудовий та ін.), та компенсаційний розвиток.

До форм організації виховання в інклюзивних групах відносяться: індивідуальні заняття, організації взаємодії з іншими дітьми, фронтальні форми організації роботи дітей, організація батьківсько-дитячих груп, позаустановчі заходи.

Індивідуальні заняття спрямовані на розвиток і підтримку функціональних здібностей дитини відповідно до його можливостями. Зміст зустрічей, планується відповідно до складеного індивідуальним планом. Фахівці (логопед, психолог, дефектолог, медсестра з масажу, кінезіотерапевт) в своїй роботі спираються на різні вітчизняні та зарубіжні програми, методи і техніки. Індивідуальні зустрічі проводяться фахівцями відповідно до складеного графіка.

На нашу думку, найбільш ефективним методом занять з особливою дитиною є індивідуальні заняття. Вони будуються на оцінці досягнень дитини і визначення зони його найближчого розвитку. Діагностика,

визначення завдань розвитку і корекції здійснюється командою фахівців, а кожне заняття вибудовується з урахуванням дій всіх фахівців, що працюють з дитиною. Так роботу логопеда з розвитку мовлення додає робота психолога над встановленням контакту і робота масажиста над розвитком моторної сфери.

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ

3.1 Методи дослідження рівня естетичного виховання в інклюзивних групах ДЗО

Діагностика має велике значення для цілеспрямованого і ефективного здійснення навчально-виховного процесу. Вона дозволяє шляхом контролю (моніторингу) і корекції всієї системи освіти, а також її складових компонентів вдосконалювати процес виховання, навчання і розвитку дітей. Сьогодні неможливо уявити виховну та освітню діяльність без цілеспрямованого аналізу і конкретної оцінки її результатів, що виражаються в розвитку дитини. Вивчення результатів і ефективності процесу естетичної вихованості у дітей з особливими потребами є одним з найскладніших питань педагогічної теорії і практики. Складність цієї проблеми обумовлена тим, що на ефективність цього процесу впливають не тільки умови ДЗО, а й зовнішня, по відношенню до нього, середовище [5, с. 34].

Діагностика естетичної вихованості дітей в інклюзивній групі займає значне місце в педагогічній роботі. Щоб професійно судити про естетичну вихованості дошкільників інклюзивної групи, необхідно виділити критерії оцінки та їх показники, тобто ступінь розвиненості того чи іншого критерію.

Діагностичні завдання, які ставить психолог дослідник в інклюзивній групі в ДЗО включають як загальну оцінку розвитку дитини з особливими потребами, так і оцінку сформованості його естетичної сфери. Необхідним є уточнення, підтвердження або зміна оцінки рівня і особливостей розвитку дитини, її поведінки, критичності, адекватності ситуації навчання, розвитку комунікативної, регуляторної, когнітивної та емоційно-афективної сфер відповідно до його віку. Необхідна оцінка ресурсних можливостей дитини, зокрема особливостей працездатності та темпу діяльності, можливостей соціально-емоційної адаптації в дитячому співтоваристві і освітній установі в

цілому за рахунок пролонгованого спостереження за дитиною в процесі його адаптації в ДЗО. При необхідності уточнення варіанту та форми відхилення від норми розвитку, його індивідуальних проявів у дитини. Проведення спеціальної психологічної роботи з усіма дорослими учасниками освітнього процесу – вихователями та батьками, в тому числі батьками нормально розвиваються дітей, які відвідують групу [56, с. 36].

При вивченні вихованості естетичної сфери дитини необхідно використовувати не одну методіку, а їх систему, комплекс, в якій методи доповнювали б одна одну. В даний час розроблена велика кількість методів діагностики, але не всі вони можуть бути застосовані до дітей молодшого віку. На наш погляд найбільш прийнятними є: спостереження, бесіда, експеримент, опитування.

Головна мета такого методу спостереження, як бесіда, полягає в тому, що з допомогою такого методу можливо встановити, в ході безпосереднього спілкування, психічні особливості вихованця, що дозволяє отримати необхідну інформацію за допомогою попередньо підготовлених питань. Бесіду також можна проводити з групою, коли вихователь задає питання всій групі і стежить, щоб у відповідях присутні думка всіх членів групи, а не тільки найактивніших. При підготовці до бесіди велике значення має попередня робота [8, с. 54].

1. Педагог повинен ретельно продумати всі аспекти тієї проблеми, про яку він збирається говорити, підібрати ті факти, які, можливо, будуть йому потрібні. Чітка постановка мети допомагає формулювати чіткі питання і уникати випадкових.

2. Педагог повинен визначити, в якій послідовності буде піднімати теми або задавати питання.

3. Важливо правильно вибрати місце і час розмови. Необхідно, щоб поблизу не було людей, присутність яких могло б збентежити, або вплинути на щирість співрозмовника.

При проведенні бесіди, особливо вільної, слід дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Починати спілкування слід з тематики, приємної співрозмовнику, щоб він охоче почав говорити.

2. Питання, які можуть виявитися неприємними для співрозмовника або викликати відчуття перевірки, не повинні бути зосереджені в одному місці, вони повинні бути рівномірно розподілятися по всій бесіді.

3. Питання має викликати обговорення, розгортання думки.

4. Питання повинні враховувати вікові та індивідуальні особливості співрозмовника.

5. Необхідно проявляти щирий інтерес і повагу до думки співрозмовника, доброзичливе ставлення в розмові, бажання переконати, а не примусити до угоди, увагу, співчуття і участь не менш важливі, ніж уміння переконливо і аргументовано говорити. Скромна і коректна поведінка викликає довіру.

6. Вихователь повинен бути уважним і гнучким у бесіді, віддавати перевагу Особливу увагу необхідно приділити такому важливому засобу естетичного виховання, як природа. Природа є місцем існування людини, і, відповідно, в ній знаходиться величезний потенціал до формування та становлення особисті. Необхідне цілеспрямоване суплікування з природою, необхідне залучення дитини до природи, що покращить її психічний та моральний розвиток, духовний розвиток. Природа наповнює особистість дитини новими образами, уявленнями. Природа була оспівана в творчості багатьох письменників та поетів. Велику роль відіграють всі твори мистецтва, в яких природа була висвітлена. Художники висвітлюють природу в своїх творах. Так діти сприймають природу через сприйняття інших людей

7. З точки зору результативності бесіди краще задати кілька дрібних питань, ніж одне великий.

8. У бесіді з вихованцями слід широко використовувати непрямі питання. Саме з їх допомогою вчитель може отримати потрібну йому інформацію про приховані сторони життя дитини, про неусвідомлювані мотиви поведінки, ідеали.

9 Ні в якому разі не можна виражатися сіро, банально або некоректно, намагаючись таким чином наблизитися до рівня свого співрозмовника.

10. Для більшої достовірності результатів бесіди найбільш важливі питання повинні в різних формах повторюватися і тим самим контролювати попередні відповіді, доповнювати, знімати невизначеність.

11. Не слід зловживати терпінням і часом співрозмовника. Бесіда не повинна тривати більше 30-40 хвилин.

Опитування належить до одних з найбільш перевірених методів, що практикуються психологами. Але у цього методу діагностики є одна поширена негативна риса. Цій метод використовують у разі, якщо педагог не дає собі праці творчо відбирати методики для конкретної педагогічної мети, а за допомогою опитувальника намагається дізнатися у самих дітей, як і міра їх естетичної вихованості. Тому педагоги часто вдаються до одночасного опитування батьків і дітей, а також враховують власну оцінку [34, с. 3].

3.2 Діагностичне дослідження формування естетичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку в інклюзивній групі

Мета діагностичного дослідження: виявити рівень сформованості естетичних уявлень в інтегрованій художній діяльності в інклюзивній групі дітей віком 5-6 років у дітей (20 осіб) без особливостей розвитку (13 осіб) і у дітей з особливостями у розвитку (7 осіб) в дитячому садку "Дельфінятко" .

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виділили такі показники сформованості естетичних уявлень в процесі художньої діяльності:

1) емоційна чуйність на художні образи - здатність емоційно реагувати на твори образотворчого мистецтва, музичні художні твори, світ природи;

2) естетичне судження про художній твір - здатність до естетичної оцінки дійсності, висловлювання, судження про естетичний предмет або явище;

3) естетична значимість і завершеність творчої роботи - це здатність створювати оригінальний сюжет і композицію в цілому, яка при цьому є повною і закінченою у втіленні.

З даних показників випливають завдання дослідницької роботи:

– виявити рівень емоційної цілісності сприйняття художнього образу у старших дошкільників;

– виявити рівень усвідомленого ставлення до художнього образу;

– виявити рівень уміння втілювати художній образ в образотворчій діяльності.

При розробці характеристики показників сформованості естетичних уявлень в інтегрованій художньої діяльності ми спиралися на роботи таких педагогів, як Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькіна, В.С. Мухіна, І.А. Ликова, М. В. Мальцева, Т.Г. Казкова, Т.М. Бондаренко.

Таблиця 1

Рівень сформованості естетичних уявлень у старших дошкільників

Бали	рівень
0 - 1	низький
2 - 3	середній
4 - 5	високий

Для вивчення рівня естетичних уявлень ми підібрали такі завдання:

Показник «Емоційна цілісність уявлення художнього образу»

Завдання 1. «6 картин»

Для виявлення особливостей уявлення емоційної цілісності художнього образу у старших дошкільників використовувалася проблемно-ігрова ситуація «6 картин». Дітям було необхідно з 12 варіантів назв картин вибрати назви до 6 репродукцій абстрактних картин В. Кандинського з яскраво вираженим настроєм в кольорі (сумним, веселим, страшним). Після чого

були поставлені запитання «Дивлячись на яку картину, стає радісно? Яка картина викликає смуток? Чому? Яка картина подобається тобі найбільше? Про що вона?»

Для оцінки результатів використовувалися такі критерії:

- розуміння настрою картин;
- ідентифікація з художнім образом;
- розуміння художнього образу

Результати діагностики за показником «Емоційна цілісність уявлення художнього образу» були наступними:

Таблиця 2

	Діти з особливими потребами	Діти без особливих потреб	Разом
Високий рівень		5	5
Середній рівень	5	7	12
Низький рівень	2	1	3

При виконанні даного завдання діти мали певні труднощі у визначенні засобів виразності, але досить цілісно сприймали сюжет. Діти легко підбирали назви до картин, але вони не відрізнялися оригінальністю. З дитини при виконанні завдання були мало емоційними, тобто виконували завдання без особливого інтересу. Микита Б. навпаки був вражений красою репродукцій, однак відчував труднощі при оцінці. Хлопці, які показали високий результат, добре справлялися із завданнями, були точні у визначенні настрою картин.

Показник «Усвідомлене ставлення до художнього образу»

Завдання «Намалюй найбільш красиве, найбільш некрасиве»
(В.С.Мухина)

Дітям пропонувалося намалювати найкрасивіше в природі і саме негарне в природі (на їхню думку), тим самим, звужуючи спектр зображуваних об'єктів і виявляючи уявлення дітей про красу в природі. Після виконання дітьми завдання їм пропонувалося пояснити, що намальовано і на скільки намальоване можна вважати красивим або непривабливим в природі.

Аналіз дитячих робіт здійснювався згідно з такими параметрами творчих проявів в малюнку:

- адекватність завданню;
- наявність мотивації обраного змісту;
- оригінальність об'єкта малювання, композиції;
- використання виразного кольору для створення полярних образів.

Результати діагностики за показником «Усвідомлене ставлення до художнього образу»:

Таблиця 3

	Діти з особливими потребами	Діти без особливих потреб	Разом
Високий рівень	1	3	4
Середній рівень	5	10	15
Низький рівень	1		1

При виконанні завдань у дітей виникали труднощі у втіленні задуму. Микита Б. після невдалої замальовки став відмовлятися від виконання завдання, так як був не впевнений, що зможе зобразити задумане. Більшість дітей не змогли повністю впоратися із завданнями. Труднощі виникли у зв'язку з відсутністю оригінальних ідей, адже набагато звичніше для дітей створення творчої роботи за зразком. В основному малювали дерева і квіти, деякі діти продемонстрували майже ідентичні роботи. Арсеній Т., Всеволод Я., Рома Б. використовували мінімум засобів художньої виразності, в їхніх малюнках переважали червоний, зелений і чорний відтінки, хлопчики були недостатньо акуратні.

Показник «Втілення художнього образу в образотворчій діяльності»

Завдання «Покажи свої вміння»

В окремому приміщенні обладнується місце для індивідуальних занять з дітьми. На столі вільно розміщуються різні художні матеріали та інструменти для вільного вибору їх дітьми в ході діагностики: фарби гуашеві, кисті трьох розмірів, фломастери, кольорові олівці, пластилін (12 кольорів), стеки (5 видів), кольоровий папір (в наборах), ножиці, клей, дощечка для ліплення, клейонка, серветки паперові та матерчаті, папір білий трьох

форматів (великого, середнього і маленького). Діти запрошуються індивідуально, розглядають матеріали та інструменти. У невимушеній ігровій формі дитині пропонується назвати все, що він бачить (при цьому фіксується загальна орієнтування дитини в художніх матеріалах), і вибрати, чим би він хотів займатися (що б хотів робити) - малювати, ліпити, вирізати. Пропонується також вибрати матеріали для реалізації свого задуму.

По ходу діагностики фіксуються:

- вибір дитини;
- зовнішні прояви його реакції на ситуацію;
- послідовність розвитку задуму;
- поєднання видів діяльності;
- коментарі по ходу дій;
- ігровий і мовленнєвий розвиток художнього образу.

Результати діагностики за показником «Втілення художнього образу в образотворчій діяльності»:

Таблиця 4

	Діти з особливими потребами	Діти без особливих потреб	Разом
Високий рівень		5	5
Середній рівень	6	7	13
Низький рівень	1	1	2

Більшість дітей проявили високий інтерес до завдання. Хоча роботи не відрізнялися оригінальністю, деякі діти все ж спробували використати кілька матеріалів. Так Максим С. спробував виконати аплікацію літака з кольорового паперу і доповнити образ, використовуючи кольорові олівці. Всеволод Я. не виявив виняткових творчих здібностей, однак при малюванні жваво коментував процес, на аркуші Сьови розігрався цілий детектив, в якому батьки хлопчика відважно билися з ворогами.

Після проведення діагностичного дослідження на констатуючому етапі експерименту було проведено аналіз отриманих даних. В експерименті брала участь група дошкільнят з 20 осіб.

Система показників для зручності фіксації спостережень зведена в таблицю, де проведена кількісна характеристика (див. Таблиця 5).

Таблиця 5

Кількісна характеристика рівня сформованості естетичних уявлень у дітей на початковому етапі дослідно-пошукової роботи

Ім'я дитини	Показники*			Всього балів	Середній бал	Рівень
	Тест 1	Тест 2	Тест 3			
Анастасія	4	2	4	10	3,33	середній
Андрій	3	3	3	9	3	середній
Анна	2	2	1	5	1,67	низький
Артем	2	2	4	8	2,67	середній
Вероніка	4	3	5	12	4	високий
Вікторія	2	2	3	7	2,33	середній
Дарина	2	1	1	4	1,33	низький
Діана	3	3	3	9	3	середній
Дмитро	5	4	4	13	4,33	високий
Лілія	3	4	3	10	3,33	середній
Марія	2	3	2	7	2,33	середній
Марта	1	3	5	9	3	середній
Олег	1	2	2	5	1,67	низький
Остав	3	2	1	6	2	середній
Соломія	5	3	4	12	4	високий
Софія	3	2	4	9	3	середній
Юогда	4	5	5	14	4,67	високий
Юрій	2	2	3	7	2,33	середній
Ліана	2	2	3	7	2,33	середній
Яна	2	3	2	7	2,33	середній

показники *

1 - «Емоційна цілісність уявлення художнього образу»

2 - «Усвідомлене ставлення до художнього образу»

3 - «Втілення художнього образу в образотворчій діяльності»

На високому рівні сформованості естетичних уявлень 4 дитини, на середньому рівні 13 дітей, на низькому рівні 3 дитини. В особливих дітей високий рівень сформованості естетичних уявлень не має жодна дитина, середній рівень мають 4 дитини, низький рівень – 4 дитини.

З високим рівнем сформованості естетичних уявлень виявилися наступні діти: Катя А., Максим С., Настя Ш. Діти були найактивнішими при

виконанні завдань. Вони намагалися дати адекватну оцінку виразності творів мистецтва, показали непогані вміння при втіленні образів. У них не виникали труднощі при виконанні роботи на вільну тему. Більшість дітей була з середнім рівнем розвитку творчих здібностей. Наприклад, Артем П. і Рома Б. добре проявили себе при виконанні першого завдання «Підбери назви до картин». Їм відмінно вдавалося не тільки описувати настрої картин, але й пояснювати свою позицію. З низьким рівнем розвитку творчих здібностей: Віка Ч., Микита Б., Микита М. Віка Ч. є дуже сором'язливою дитиною, дуже важким для неї виявилось описати задумку художника. У Микити Б. здатен милуватися, але немає впевненості в творчих здібностях, розгублюється при найменшій невдачі, чекає похвали, допомоги дорослого. Микита М. має проблему, пов'язану з розвитком дрібної моторики, йому складно працювати з графічними засобами.

Таким чином, в процесі проведення діагностики результати вийшли не найвищі, але і не низькі, що говорить про середній рівень сформованості естетичних уявлень в цій інклюзивній групі.

Наше дослідження показало, що при виконанні діагностичних завдань за всіма показниками діти брали участь в діяльності з бажанням, жваво, з цікавістю реагували на твори образотворчого мистецтва. Висловлюючи ставлення до картин, намагалися давати повну, аргументовану відповідь, хоча обґрунтувати свою позицію їм було складно. Нами були помічені труднощі у прояві ставлення до художнього образу в своїй роботі. В основному дошкільнята використовували однотипні засоби виразності, копіювали один одного, рідко супроводжували творчий процес коментарями. З'ясувалося, що діти не вміють застосовувати різні техніки, комбінувати матеріали при втіленні задуму.

Зі сказаного вище можна зробити висновок:

1. Дітям подобається роздивлятися естетичні образи, демонструвати своє ставлення до образу;

2. На недостатній рівень сформованості естетичних уявлень вказує те, що діти невпевнено визначають настрій, засоби виразності творів мистецтва, не можуть передати власне ставлення у творчій роботі.

3. Деякі діти з байдужістю включаються у виконання завдань, соромляться зробити що-небудь не так, бояться проявити ініціативу при зображенні на вільну тематику, не оригінальні і не акуратні.

3.3 Зміст роботи з формування естетичних уявлень у дітей в інклюзивній групі

Після проведення діагностичного дослідження на констатуючому етапі дослідно-пошукової роботи був проведений аналіз отриманих даних. У дослідно-пошуковій роботі брала участь група дошкільнят з 20 осіб; з них 3 людини показали низький рівень сформованості естетичних уявлень; 14 осіб показали середній рівень; 3 особи - високий рівень сформованості естетичних уявлень.

Спираючись на проведений аналіз естетичних уявлень старших дошкільників, описаний в першому розділі, і на результати, отримані на констатуючому етапі дослідно-дослідницької роботи, був розроблений цикл занять інтегрованої художньої діяльності, який сприяє формуванню естетичних уявлень.

Мета: формування естетичних уявлень в інтегрованій художній діяльності.

Для досягнення поставленої мети ми вирішували наступні завдання:

1. Розробка циклу занять відповідно до результатів констатуючого етапу дослідно-пошукової роботи.

2. Апробація розробленого циклу занять в практичній діяльності.

Цикл занять, спрямованих на формування естетичних уявлень був спроектований з урахуванням педагогічних умов, що стимулюють розвиток естетичних уявлень дітей.

Умови, що забезпечують ефективність проведення занять з дошкільнятами:

- забезпечення емоційного комфорту дитини;
- використання особистого прикладу в творчому підході до вирішення поставлених завдань;
- облік індивідуальних і психолого-педагогічних особливостей дітей;
- корекція в просторі середовища, сприятливого для розвитку естетичних уявлень в інтегрованій художній діяльності дитини (збагачення середовища матеріалами, необхідними для творчості, оформлення виставок репродукцій художників і дитячих робіт і т.п.).

На вибір методів навчання вплинули:

- загальна мета і завдання навчання;
- специфіка виду образотворчої діяльності, в процесі засвоєння якої піде розвиток дітей;
- вікові та індивідуальні особливості дітей.

Розглянемо тематичний план занять по інтегрованої художньої діяльності, спрямованих на формування естетичних уявлень

Кожне заняття містило завдання, спрямовані на розвиток певного показника естетичних уявлень.

На заняттях ми максимально використовували гру, тому що вона є провідним видом діяльності дитини-дошкільника.

«Ігрові дії в художній діяльності дошкільника - явище корисне, що допомагає йому розвивати свій творчий задум. Якщо у дитини систематично формуються образотворчі вміння, то він легко знаходить і образотворчі способи виконання завдання»[8].

Запропоновані заняття дозволяли створити у дітей більш повне уявлення про ту чи іншій стороні дійсності (наприклад, про людину, природу або про місто), урізноманітнити слухові і сенсорні враження, а також систематизувати знання дітей на задану тему. У такі заняття включені літературні ряди (загадки, вірші, короткі прозові замальовки), зорові ряди

(розгляд ілюстрацій, репродукцій картин російських художників, презентацій з поетапною інструкцією продуктивної діяльності), музичні ряди (слухання звуків природи, творів композиторів). Сюжетна лінія, що зв'язує окремо взяті завдання, допомагала цілісного сприйняття дітьми теми, збільшувала інтерес дітей до діяльності, а, отже, підвищувала ефективність проведеного заняття в цілому.

Заняття склалися з чотирьох етапів: введення в тему, постановка навчальної задачі; основний - актуалізація знань; практична частина і заключній.

Введення в тему, постановка навчальної задачі - займало 2 хвилини від загального часу. Завдання зводилися до того, щоб створити психологічний і емоційний настрій, зосередити увагу, повідомити про майбутню роботу.

На початку кожного заняття доцільно використовувати вправи на подання форми, кольору, загадки, розминки, що сприяють зниженню психологічної напруги, створення сприятливої атмосфери, встановленню контакту.

Основний етап - актуалізація знань - тривалість 10 хвилин. У цій частині ми вирішували основні завдання по формування естетичних уявлень.

В основній частині використовуються бесіди і завдання, спрямовані на реалізацію завдань щодо формування естетичних уявлень, а саме уявлення художнього образу, кольору, форми предмета. Формується естетичне ставлення до творів мистецтва, діти вчаться аналізувати твори живопису, що сприяє становленню смаку.

Для зняття емоційної напруги, враховуючи особливості віку дітей, проводиться тематична фізкультхвилинка (тривалістю 1 хвилина).

Основний етап - практична частина - становить 15 хвилин і включає поетапну демонстрацію зразка, пояснення технології виконання творчої роботи.

Заключний етап - тривати 2 хвилини. У цій частині дітям ставлять запитання на закріплення пройденого матеріалу, здійснюється аналіз робіт.

При проведенні даних занять всі діти охоче включалися в інтегровану художню діяльність, однак їх увага іноді розсіювалася. Необхідно було використовувати ігрові, розважальні моменти, цікаві техніки малювання, багатий наочний матеріал, різноманітні засоби, які сприяли би формуванню естетичних уявлень. Завдяки цьому діти із задоволенням виконували завдання, активно брали участь в інтегрованій художньої діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, естетичне виховання має важливе значення для розвитку дітей дошкільного віку в системі інклюзивної освіти. Художньо-естетичний розвиток – це шлях, який дозволяє за допомогою образів, уяви, казки і фантазії проникнути в багатий і загадковий внутрішній світ дитини, зробити цей світ зрозумілим, доступним і неосяжним. В ході інклюзивної освіти проходить соціалізація дитини. Мистецька освіта є чи не єдиним засобом, який має можливості до інтеграції адаптаційних можливостей особистості дитини. Саме в процесі художньо-естетичного розвитку створюються умови для успішної діяльності, розвитку творчої активності і самостійності, без яких людина не здатна виконати призначену йому місію в житті. Для вирішення проблем естетичного виховання дітей в інклюзивній групі вважаємо, що процес художньо-естетичного розвитку повинен бути побудований з опорою на універсальній підставі «почуття цілого». Щоб передати образ цілком, в його створенні беруть участь такі фактори як безпосередність, чуттєвість, спонтанність прояву.

Метою художньої освіти має стати не конкретний результат, який має естетичну цінність з позиції дорослого, а процес естетичної діяльності, в якому кожен конкретний учень зможе досягти певного успіху. Це і є найвищий показник оцінки (діагностики) їх особистісного зростання. Діти дуже старалися, їх досягнення не можуть бути оцінені з позиції високих ідеалів естетики і не можуть бути порівняні з творчістю інших дітей. Разом з тим, зазначимо, що традиційна система діагностики можливих досягнень дитини в області художньо-естетичного розвитку є не адекватною даної діяльності, адже в оцінці індивідуальних досягнень не враховується суб'єктивний характер зростання досягнень особистості. Виріб, який для однієї дитини буде мати погану оцінку, для особливої дитини є важливим досягненням

Важливо зазначити, що чим раніше буде організована творча діяльність, тим вона буде більш ефективною. Іншими умовами ефективності є позитивне ставлення до своєї творчості, що було відмічено нами в кожній дитини з особливої дитини. Коли вони змушені пропускати заняття, то в них значно погіршувався настрій. Важливим також є правильно організація діяльності: бажано, щоб таку групи були невеликим за розміром та щоб біля дітей з особливими потребами були тьютори. Дітям з особливими потребами необхідно детально пояснити завдання, в основному їх творча діяльність проявляється в копіюванні за викладачем. Доречним вважаємо музичний супровід.

Резюмуючи сказане, зауважимо, що концепції і технології художньо-естетичного розвитку дошкільників можуть і повинні створюватися в векторах мистецтва і буття особистості в світі, в діалектиці взаємодії з інклюзивною освітою. Успішність даних концепцій буде залежати від створених умов адаптації та соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Важливим також є підвищення матеріальної бази інклюзивної освіти. При необхідних умовах природного і органічного включення дитини в творчу діяльність, використання нових шляхів взаємодії з «особливими» дітьми, націленість на їх успішну діяльність можна адекватно і ефективно вирішити мету і завдання інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонішина В. Розвиток креативності старших дошкільників засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2014. № 4. С. 27–28;.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник А. М. Богуш; авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. Київ, 2012. 26 с.
3. Барабанова О. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у декоративному малюванні за мотивами українського декоративно-прикладного мистецтва. *Вісн. Ін-ту розвитку дитини (додаток): зб. наук. пр.* Київ, 2014. Вип. 5: матеріали III Міжнар. студ. наук.-практ. конф. «Дитинство. Освіта. Соціум», 20 лют. 2014 р. С. 28–30.
4. Беленька Г. В. Підготовка вихователів до роботи з дітьми шостого року життя. *Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки*. Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2004. С. 7–9.
5. Білецька. І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні. *Дошкільне виховання*. 2007. №4. С. 12-15.
6. Бліц-інтерв'ю учасників Всеукраїнського круглого столу "Психолого-соціальні аспекти інклюзивної освіти: за і проти". *Соціальний педагог(Шкільний світ)*. 2010. №5. С. 13-21.
7. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: практикум: навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. Київ: Вища шк., 2003. 407 с.
8. Будяк. Л. Реформування освітнього закладу як соціально-культурний чинник трансформації сільської громади. *Дефектологія*. 2009. №2. С. 11-13.
9. Валентик. Н. Інклюзивна освіта: за і проти. *Директор школи (Шкільний світ)*. 2010. №14/15. С. 45-58.
10. Валицкая. А.П., Рабош В.А. Инклюзивное образование —

образование для всех. *Социальная педагогика*. 2009. №1. С. 18-22.

11. Варава. В. Інклюзивна освіта: готовність номер один? *Завуч (Шкільний світ)*. 2010. №15. С. 3-4.

12. Виховання дошкільника в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець [та ін.]. 2-ге вид., стер. Київ, 2002. 112 с.

13. Ворон. М., Кавун Ю. Інклюзивна освіта: українські реалії. *Підручник для директора*. 2006. №6. С. 66-71.

14. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі: шостий рік життя / Н. А. Горошко. Харків: Основа, 2007. 208 с.

15. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр.* Київ, 2015. Вип. 26. С. 58–64.

16. Григоренко В. Є. Образотворча діяльність і підготовка дітей до школи. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр.* Київ, 2004. Вип. 1. С. 27–34.

17. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр.* Умань, 2015. Вип. 53. С. 255–261.

18. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва *Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 41–44.

19. Григоренко В. Є. Технічні уміння і образотворча діяльність дошкільників. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 1-2 квіт.: до 170-річного ювілею. Київ, 2004. С. 266–268.

20. Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва: метод. рек. для вихователів дошк. навч. закл. та студентів спец. «Дошкільна освіта». ІваноФранківськ: НАІР, 2017. 80 с.

21. Григоренко В. Є. Формування у старших дошкільників естетичного пізнання засобами творів декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі виконання творчих робіт). *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. Вип. 20. С. 57–62.

22. Григоренко В. Є. Художній образ і образотворча діяльність старших дошкільників. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*: зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 3. С. 55–61.

23. Григоренко В. Є. Художньо-естетичний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва в формуванні естетичного ставлення до навколишньої дійсності у дітей старшого дошкільного віку. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*: зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип. 13. С. 38–44.

24. Грицишина Т. І. Особливості формування естетичного ставлення дошкільнят до навколишньої природи в умовах педагогічної взаємодії. *Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 15-16 трав. 2014 р., м. Київ. Київ, 2014. С. 165–174.

25. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Суми, 2010. 152 с.

26. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник: у 2-х т. Т. 1 / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик [та ін.]. Львів: Афіша, 2000. 364 с.

27. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник: у 2-х т. Т. 2 / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик [та ін.]. Львів: Афіша, 2000. 400 с.

28. Демчик К. І. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей: навч.-метод. посіб. для студентів пед. ф-ту наряду підгот. 6.010101 «Дошкільна освіта» / К. І. Демчик. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 128 с.
29. Демплер. Д., Лорман Т., Шарма У. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах. *Дефектологія*. 2009. №3. С. 9-12.:
30. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ, ЛПС ЛТД, 2016. 160 с.
31. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. керівник проекту: О. В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. ..., М. С. Вашуленко [та ін.]. 3-є вид., доопр. та доп. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Д. Грінченка, 2012. 492 с.
32. Долинна О. П. Художньо-естетичний розвиток старших дошкільників засобами декоративно-прикладного мистецтва. *Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи: зб. метод. матеріалів*. Тернопіль: Мандрівець, 2011. С. 159–163.
33. Дорохова. Е.С. Організація інклюзивного образования в системе дополнительного образования для детей. *Методист*. 2009. №7. С. 28-33.
34. Естетичне виховання та розвиток дітей дошкільного віку: навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / Е. А. Дубровська, Т. Г. Казакова, М. М. Юріна [та ін.]; за ред. Е. А. Дубровської, С. А. Козлової. М.: Видав. центр В «АкадеміяВ», 2002. 256 с.
35. Ілляшенко. Т. Інтеграція дітей з особливими потребами. *Директор школи (Шкільний світ)*. 2009. №34. С. 1,20-24.
36. Інклюзивна модель освіти: методологічні засади. *Підручник для директора*. 2010. №2. С. 62-72.
37. Інклюзивна освіта в законодавчому просторі. *Відкритий урок: Розробки. Технології. Досвід*. 2009. №10. С. 88-89.
38. Інклюзивна освіта: підтримка батьків батьками. *Завуч (Шкільний*

світ). 2007. №36. С. 13-15.

39. Кравець. Н., Шорохова В. Особливості розумової працездатності школярів в умовах інклюзивної форми навчання. *Рідна школа*. 2009. №11. С. 52-56.

40. Крикун. А. Включення дітей з особливими потребами в освітнє середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. №10. С.9-15.

41. Крок за кроком в Україні: посіб. для батьків дошкільнят та соц. педагогів / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова; за заг. ред. С. Чередниченко. Київ: Кобза, 2003. 384 с.

42. Крокер. Ш. Підтримка інклюзії (канадський досвід). *Дефектологія*. 2009. №4. С. 4-6.

43. Куземко Л. Малювання за мотивами українських народних розписів як засіб естетичного виховання. *Дит. садок*. 2012. № 10. С. 20–24.

178. Кузьменко В. У. Психолого-педагогічні основи розвитку індивідуальності дитини від 3 до 7 років: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Кузьменко Віра Ульянівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 41 с.

44. Кутеньова Н. «Школа маленького екскурсовода» – середовище для формування музейної культури старших дошкільників. *Вихователь-методист дошк. закл.* 2015. № 7. С. 33–37.

45. Кушніренко О. М. Декоративно-ужиткове мистецтво у структурі нового змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 23–25 квіт. 2001 р. / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2001. С. 157.*

46. Лапицкая. И. Инклюзивное образование сегодня. *Завуч(Шкільний світ)*. 2007. №7. С. 14-16.

47. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського

етнорегіону): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Лаппо Віолетта Валеріївна; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 287 с

48. Левчук Л. Т. Основи естетики: навч. посіб. для учнів 10–11-х кл. загальноосвіт. закл. / Л. Т. Левчук, О. І. Онищенко. Київ: Вища шк., 2000. 271 с.

49. Лещенко А. М. Особливості процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва. *Гілея*. 2016. Вип. 107. С. 218–222.

50. Ликова І. О. Кольорові долоньки: програма худож. виховання, навчання й розвитку дітей 2–6 р. / І. О. Ликова. Харків: Веста; Ранок, 2007. 128 с.

51. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл., які навчаються за спец. «Дошкільне виховання»: у 3 ч. Ч. 1. Київ: Вища шк., 2006. 302 с.

52. Литовенко. С. Інклюзивна школа — реальність. *Педагогічна газета*. 2009. №4. С. 6.

53. Лупарт. Д. , Веббер Ч. Шкільна освіта в Канаді: перехід від розподільних систем освіти до інклюзивних шкіл. *Дефектологія*. 2010. №1. С. 6-11.

54. Луцан Н. І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посіб. / Н. І. Луцан. Київ: Слово, 2009. 172 с.

55. Макаренко С. І. Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Макаренко Світлана Іванівна; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2010. 21 с.

56. Малишева Ю. Дивовижний світ Марії Приймаченко: спецвипуск. *Дит. садок*. 2011. № 21/22. С.

57. Марченко Є. М. Перцепція музичного мистецтва як базова основа музико терапії. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр.*, 2011. Вип. 27. С. 126–138.

58. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2003. № 1. С. 2–5.
59. Матвєєва М., Миронова С., Гречко Л. Психокорекційна робота в умовах інтегрованого навчання. *Дефектологія*. 2009. №3. С. 15-17.
60. Матвієнко О. В. Нейропсихологічні причини і механізми синдрому дефіциту уваги і гіперактивності. *Почат. шк. і сучасність*. 2016. № 1. С. 3–5.
61. Матвієнко О. Теоретичні основи системи підготовки вихователів до педагогічної взаємодії з дітьми різного віку. *Вісн. Ін-ту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр.* Київ, 2015. Вип. 37. С. 76–83.
62. Мельник В. М. Витинанки на уроках образотворчого мистецтва: навч. посіб. Тернопіль: Богдан, 2006. 48 с.
63. Миропольська Н. Є. Художня культура особистості. *Мистецтво та освіта*. 2000. № 7. С. 40–43.
64. Моисеенко Е. Социально-психологическое сопровождение инклюзивного образования. *Директор школи. Україна*. 2009. №11. С. 34-38.
65. Моїсеєнко К. Соціально-психологічний супровід інклюзивної освіти. *Соціальний педагог*. 2009. №11. С. 62-64.
66. Мужикова І. М. Підготовка майбутніх педагогів до вивчення народної іграшки на уроках образотворчого мистецтва. *Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 16–17 квіт. 2003 р. Полтава, 2004. С. 97–99.*
67. Навчи мене малювати: альбом / [Л. І. Сірченко та ін.]. Тернопіль: Мандрівець, 2009. № 4: Декоративне малювання: шостий рік життя. 56 с.
68. Назарова Н. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения. *Социальная педагогика*. 2010. №1. С. 77-87.
69. Незвичайні діти у звичайній школі. *Завуч(Шкільний світ)*. 2009. №19. С. 2-49.

70. Ничипоренко С. Г. Український килим. Київ: [б. в.], 2007. 156 с.
71. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: підручник / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота [та ін.]; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ: Слово, 2010. 373 с.
72. Овчарук О. В. Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття (1905–1925 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Овчарук Ольга Володимирівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 195 с.
73. Олдей, Аллан Р. Інклюзивна освіта в Сполучених Штатах Америки. *Шкільна бібліотека*. 2009. №4. С. 94.
74. Омельченко А. І. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця XVI–XVIII століть: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Омельченко Анетта Іванівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
75. Основи вжиткової творчості і методика викладання: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / М. І. Резніченко, Т. П. Ковальчук, Л. В. Паніна [та ін.]. Тернопіль: Богдан, [2011]. 223 с.
76. Основи прикладної творчості: навч. посіб. / уклад. ОлексюкКазо Л. М. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. 201 с.
77. Осмак Т. В. Декоративно-прикладне мистецтво у полікультурному просторі суспільства. *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Серія 11: Соц. робота. Соц. педагогіка. Київ, 2012. Вип. 14, ч. 3. С. 214–218.
78. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викл. мистец. дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
79. Піроженко Т. Зберегти та розвинути творчу активність дитини. *Вихователь-методист дошк. закл.* 2010. № 5.
80. Плазовська Л. В. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2014. 258 с.

81. Половіна О. А. Мистецтво як джерело формування естетичних вражень дошкільників. *Науково-дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. 19–20 трав. 2003 р. Київ, 2006. С. 205–210.
82. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська. Київ: Академвидав, 2004. 456 с.
83. Прищепа Т. І. Чарівний світ Марії Приймаченко: конспект заняття для дітей старшої групи. *Розкажіть онуку*. 2007. № 5. С. 47.
84. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. *Відом. Верхов. Ради України (ВВР)*. 2001. № 49. ст. 259.
85. Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах: інструктивно-метод. рек.: лист М-ва освіти і науки України № 1/9-396 від 25 лип. 2016 р. URL: <https://imzo.gov.ua/2016/08/22/list-mon-vid-25-07-2016-1-9-396-proorganizatsiyu-natsionalno-patriotichnogo-vihovannya-u-doshkilnih-navchalnihzakladah/>. Назва з екрана.
86. Про план дій щодо поліпшення якості художньо-естетичної освіти на 2009–2012 роки: рішення колегії від 28.05.2009 р. № 6/4-2. *Інформ. зб. М-ва освіти і науки України*. 2009. № 28/29. С. 41–41.
87. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна [та ін.]. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
88. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко [та ін.]. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
89. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція): у 2 ч. Ч. II: Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. керівник О. Л. Кононко. Київ: МЦФЕР-Україна, 2014. 452 с.

90. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості». Тернопіль: Мандрівець, 2013. 72 с.
91. Психологія творчості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. А. Роменець. 3-є вид. Київ: Либідь, 2004. 287 с.
92. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. Київ: КНЕУ, 2007. 528 с.
93. Пшеврацька О. Менший разом з більшим: психолого-педагогічні основи організації освітньої роботи в різновіковій групі за ідеями Софії Русової. *Дошк. виховання*. 2000. № 7. С. 20.
94. П'ятакова. Т. Особливості підготовки учителів Швейцарської конфедерації до здійснення інклюзивної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2009. №10. С. 37-39.
95. Расчётина С.А. Феномен социального исключения как условие реализации инклюзивного образования. *Социальная педагогика*. 2009. №1. С. 29-32.
96. Реалізація інклюзивного підходу як фактор у забезпеченні розвитку громадянського суспільства. *Завуч(Шкільний світ)*. 2007. №36(вкладка).
97. Ремажевська В. Дитина з вадами зору в групі раннього віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. №10. С. 16-21.
98. Романцов С. Школа ремесел: художнє витинання з паперу, тісто пластика. Київ: Шкіл. світ, 2009. 112 с.
99. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. А. Роменець. 2-е вид., доп. Київ: Либідь, 2001. 286 с.
100. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посіб. / О. П. Рудницька. Тернопіль: Богдан, 2005. 360 с.
101. Сабат. Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. №3. С. 42-46.
102. Сабельнікова С. Досвід впровадження інклюзивного навчання в

загальноосвітньому навчальному закладі. *Практика управління закладом освіти*. 2009. №10. С. 15-28.

103. Савельєва О., Сікач А. Інклюзивне навчання. *Післядипломна освіта в Україні*. 2006. №1. С. 41-43.

104. Сак. Т. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів в інклюзивному класі. *Дефектологія*. 2010. №1. С. 3-5.

105. Сак. Т. Технологія портфоліо в інклюзивному класі. *Дефектологія*. 2009. №4. С. 6-9. Бібліографія в кінці статті.

106. Сватко. Г. Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей. *Завуч(Шкільний світ)*. 2009. №36. С. 4-7.

107. Серих Л. В. Формування естетичного середовища засобами декоративно-вжиткового мистецтва: монографія / Л. В. Серих. Суми: РВВ СОІППО, 2012. 152 с.

108. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. Кузміньського А. І. Черкаси: Вид-во ЧДУ ім. Богдана Хмельницького. 2002. 112 с.

109. Снігульська В. Всеукраїнський круглий стіл "Психолого-педагогічні аспекти інклюзивної освіти: за і проти": репортаж із роботи круглого столу. *Соціальний педагог (Шкільний світ)*. 2010. №4. С. 7-14.

110. Снігульська. В. Всеукраїнський круглий стіл "Психолого-педагогічні аспекти інклюзивної освіти: за і проти". *Дефектолог (Шкільний світ)*. 2010. №3. С. 6-8.

111. Соняшник: комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкіль. віку від 02.07.2013 р. № 1/11-10788 / Л. В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.

112. Софій Н. Як досягти змін? Діти з особливими освітніми потребами. *Управління освітою*. 2007. №16. С. 21-24.

113. Софій Н., Найда Ю. Діти з особливими освітніми потребами. *Підручник для директора*. 2007. №5. С. 61-71.

114. Сташевська І. О. Музичне виховання дітей дошкільного віку засобами навчання скрипкової гри / І. О. Сташевська. Луганськ: Поліграфресурс, 2006. 182 с.
115. Усова О. Навчання в дитячому садку. *Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб.* Київ: Вища шк., 2004. С. 453–460.
116. Шинкаренко В. Дітям з особливими потребами — рівний доступ до якісної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2009. №10. С. 4-8.
117. Шклярєнко Н., Пустьякова Т., Вайс М. Організація роботи групи “Особлива дитина”. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2009. №10. С. 22-30.
118. Ярмошук І. На шляху до інклюзивного навчання. *Математика в школі.* 2010. №1/2. С. 51-54.
119. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти: [особливості роботи зі студентами з особливими психофізичними проблемами]. *Шлях освіти.* 2009. №2. С. 24-28.